

Вадим Золотарьов
(Харків)

СВОЯК СТАЛІНА
(СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ КОМІСАРА ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ 1-ГО
РАНГУ С.Ф. РЕДЕНСА)

Zolotarov V. Stalin's brother-in-law (feature article of the biography of State security 1st rank commissioner S. F. Redense)

The person of S. F. Redense (the head of State Political Office of Ukrainian SSR during 1931–33) still remains the one that passes over in silence. There are some sketches of his biography, but there hasn't been any scientific investigation of his activity in Russia as well as in Ukraine. The author for the first time made detailed description of the basic phases of S. F. Redense's life; showed his real role in the creation and administration of Bolshevik's punitive institutions; ascertained the circumstances of his death.

Станіслав Францевич Реденс народився 17 травня 1892 р. у місті Мінску, Мазовецького повіту, Ломжинської губернії (зараз – Белостоцьке воєводство Польщі). Його батько, польський кравець, помер у 1893 р., і всі турботи по утриманню овдовілої родини взяв на себе старший брат небіжчика Владислав, робітник Дніпровського металургійного заводу. Він перевіз невістку та двох племінників до себе у село Кам'янське Катеринославської губернії (нині – м. Дніпродзержинськ Дніпропетровської області). У 1907 р. дядько Владислав тяжко захворів, і Станіславу довелося залишити навчання у заводському училищі та йти працювати на той же Дніпровський завод. Працював хлопчиком-розсильним і електромонтером-намотувальником. У 1914 р. вступив до більшовицької фракції соціал-демократичної партії Королівства Польського та Литви за рекомендацією керівника партійного осередку Дніпровського заводу Красикова (згодом виявився провокатором)¹.

Через кілька місяців після початку Першої світової війни Станіслава мобілізували до царської армії. Майже рік служив він рядовим у 6-му запасному саперному батальйоні, потім, через хворобу, демобілізувався та повернувся на рідний завод електромонтером.

Після Лютневої революції 1917 р. С. Реденс перебирається до Катеринослава, де працює спочатку на трубопрокатному, а потім на Брянському заводі. Брянська заводська більшовицька організація була провідною в місті. Її представники входили до Катеринославського комітету РСДРП(б) та становили основу більшовицької фракції Катеринославської ради робітничих і селянських депутатів. Активну участь в революційних подіях брав і С. Реденс. Його обрали членом Катеринославської гарнізонної ради, секретарем спілки металістів Дніпровського заводу, членом Кам'янського комітету РСДРП(б) та виконкому Кам'янської Ради робітничих і солдатських депутатів, відповідальним секретарем Президії Кам'янської ради, секретарем польської групи соціал-демократичної партії Литви та Польщі². У складі червоногвардійських загонів він роззброював козачі частини, що поверталися з фронту на Дон, бився з військами Центральної Ради – гайдамаками.

На початку 1918 р. за партійним завданням С. Реденс супроводжував до Москви експропрійовані у “класових ворогів” коштовності³. У білокам'яній він працює секретарем лікарняної каси заводу “Провідник” на станції Пушкіно Віндавської залізниці⁴, а з 1 вересня 1918 р. - слідчим ВЧК⁵. Невдовзі на Луб'янці відбулася доленосна зустріч, про яку одна з газет згодом напише так: “Знайомство слідчого ВЧК Станіслава Францевича Реденса з тов. Дзержинським почалася несподівано. Роботи у слідчого було багато. Тов. Реденс уже забув – скільки безсонних ночей він провів за матеріалами слідства. І ось якось о 2 - 3 годині ночі відкрилися двері і в кімнату, де працював Реденс, увійшов високий худорлявий Дзержинський: “Ви, я бачу, любите працювати. Переходьте до мене, будете моїм секретарем”. Відтоді тов. Реденс надовго зв'язує своє життя з життям Дзержинського”⁶.

Постановою ЦК РКП(б) 1 січня 1919 р. була призначена партійно-слідча комісія на чолі з Ф. Дзержинським та Й. Сталіним “для докладного розслідування причин здачі Пермі, останніх поразок на Уральському фронті, з'ясування всіх обставин, що супроводжували це явище”⁷. Разом із головою ВЧК на Східний фронт виїхав і його особистий секретар. Останній, під час цієї поїздки, познайомився з дружиною Сталіна Н.С. Аллілуєвою, а через неї – з її старшою

сестрою, технічним секретарем Раднаркому. Між С. Реденсом та Ганною Сергіївною Аллілуєвою відразу спалахнуло шалене кохання. На той час Станіслав Францевич вже був одружений та мав сина. Він довго не міг визначити сімейні орієнтири, але почуття до Г. Аллілуєвої виявилися сильнішими, і у квітні 1920 р. вони одружилися. Ганна народила йому двох синів: у 1929 р. – Леоніда, у 1935 р. – Володимира. Зі своєю першою родиною у С. Реденса склалися нормальні стосунки і його первісток часто бував у нього вдома, а ось з матір'ю та старшим братом, які виїхали до Варшави, ніяких зв'язків не підтримував⁸.

Секретарем голови ВЧК С. Реденс працював до весни 1919 р., а потім був відряджений на чекістську роботу в Україну. Працював завідувачем юридичним і слідчим відділом Одеської губЧК, членом Колегії Київської губЧК⁹. У Києві він входив до складу інспекції народного комісаріату внутрішніх справ УСРР і мав право “здійснювати ревізю діяльності відділів і видавати загальні вказівки; виступати на засіданнях Виконкомів і відділів від імені Народного Комісаріату Внутрішніх Справ і вносити пропозиції про зміщення відповідальних осіб; приймати скарги і заяви на дії представників місцевої влади; вживати заходи до організації шкіл радянських працівників; намічати кандидатури кореспондентів НКВС на затвердження Виконкомів і Наркомвнусправ; залучати відповідальних працівників для роботи у центрі; користуватися прямим дротом”¹⁰.

Після відступу червоних з України С. Реденс знову працює на Луб'янці, а 6 березня 1920 р. призначається головою Одеської губернської ЧК¹¹. Ситуація у місті була дуже складною. Під час денікінської окупації багато місцевих комуністів змушені були переховуватися від білого терору у торговців та кримінальників і, як відзначалося в одному з чекістських документів, ці більшовики «після повернення радянських військ опинилися «у боргу» у цих ворогів радянського ладу. Одеські спекулянти і навіть бандити широко користувалися цією слабкістю місцевих робітників. Робота Одеської губернської ЧК весь час стикалася з проханнями за окремих заарештованих. Потрібно було прислати до Одеси нових рішучих комуністів, не пов'язаних ніякими «особистими відносинами» і лише тоді з'явилася можливість направити роботу Одеської ЧК на вірний шлях»¹².

Такими “рішучим комуністами” були С.Ф. Реденс, його заступник М.А. Дейч та начальник особливого відділу Л.М. Заковський. Вже своїм першим наказом новий голова розпустив міжпартійну комісію при Одеській губЧК та заборонив “всім співробітникам з'являтися на службу з розфарбованим обличчям та підведеними

очима”. Суворими були і наступні накази: “Мною було замічено, що співробітники ОГЧК (Одеської губ. ЧК – Авт.) дуже часто клопочуть за арештованих. Нагадую, що такі явища неприпустимі і співробітники, які клопочуть за якихось арештованих будуть мною притягатися до відповідальності”; “Пропоную всім робітникам-комуністам працювати під своїм власним прізвищем”; “Співробітникам ОГЧК забороняється звертатися до радянських установ від імені ЧК”; “Попереджаю, що у випадку появи співробітників у нетверезому вигляді, такі будуть засуджені без суду до двох років примусових робіт”¹³.

Дії Реденса викликали обурення у корінних одеситів, які почали скаржитися до Одеського губкому КП(б)У. В одному з подібних звернень була і розповідь про засідання бюро комуністичного осередку. “Вриваються тт. Реденс, Дейч і Заковський. Реденс здійснює крик, що бюро не має права у робочий час збиратися і заявляє, що я вважаю бюро розпущеним”¹⁴. Скаржилася на Станіслава Францевича і співробітниця контрольного відділу губкому, яка намагалася увійти до його кабінету для ознайомлення з роботою чекістів. Голова губЧК заволав: “Ніяких контрольних відділів не знаю і вас прийняти не бажаю!”¹⁵.

В березні 1920 р. до Одеси прибуло ще 79 чекістів з Москви, Харкова, Іваново-Вознесенська, Саратова¹⁶ і робота закипіла. Саме в цей час під Одесою з’явилися українські війська М. Омеляновича-Павленка і почалися випадки масового переходу бійців Червоної Галицької Армії на бік ворога. С. Реденс наказав для профілактики заарештувати 640 галичан, які одужували в одеських шпиталях, у тому числі – 240 старшин¹⁷. Завдяки цим заходам ситуацію було виправлено.

Під керівництвом Станіслава Францевича в Одесі були ліквідовані: підпільна білогвардійська організація грецького консула Серафадіса, яка налічувала до 300 осіб та готувала заколот; підпільна шпигунська організація на чолі з Балаєвим (ховався на квартирі одного з одеських чекістів) та французьким підданним Леляном, яка нараховувала до 30 чоловік; бойова організація штабс-капітана Єрмошенка¹⁸; організація колишнього командира Дроздовського кінного полку полковника Гусаченка; об’єднана врангелівсько-петлюрівська організація, 54 члена якої були розстріляні¹⁹.

Успіхи у боротьбі з контрреволюцією не допомогли С. Реденсу налагодити нормальну роботу з місцевою владою. 26 травня 1920 р. А.В. Луначарський написав з Одеси листа В.І.Леніну, у якому піддав критиці нерішучість місцевого губкому КП(б)У та губвиконкому, та

звернув увагу на відсутність взаємодії цих установ і місцевої ЧК, та просив, щоб “т. Дзержинський приїхав до Одеси та підтримав своїм величезним авторитетом тутешню ЧК”²⁰. Того ж дня С. Реденс відправив звіт А. Луначарського з нарочним до Харкова, а звітний лист потрапив за адресою “Москва, РНК РРФСР. Особисто В.І.Леніну”²¹.

Приблизно ж в ці дні до Одеси прибув представник Цупнадкому В. Балицький і передав С. Реденсу лист Ф. Дзержинського польською мовою, датований 23 травня 1920 р. Голова ВЧК писав: “Все, що я чув про вашу роботу, свідчить, що ви цілком на місці. І я не знаю, чи вдасться нам знайти когось, щоб виконати ваше прохання про заміну. Залізною рукою ви повинні викоренити злочини та різного роду свинство радянських працівників. Балицький в цьому напрямку вже отримав вказівки”²².

Обстеживши роботу Одеської губЧК В.Балицький виявив “необхідність у нагальному розвантаженні місць ув’язнення від заарештованих. З цією метою тут уперше була застосована система організації Судових трійок для швидкого розв’язання справ”²³.

Як робилося “розвантаження”, описувалося у “Одеських оповіданнях” Ісака Бабеля, де С. Реденс, якого письменник добре знав особисто, виведений під іменем Владислава Сімена. В. Сімен без суду та слідства розстріляв головного ватажка одеських бандитів Фроїма Грача, який добровільно прийшов на переговори до “хазяїна ЧК”. Пояснюючи свій вчинок чекісту Боровому, він сказав: “Ти сердишся на мене, я знаю, але лише ми - влада, ми – державна влада, це слід пам’ятати... Дай мені відповідь як чекіст, дай мені відповідь як революціонер, - навіщо потрібна ця людина в майбутньому суспільстві?”²⁴.

Жахливими відомостями про діяльність керованої С. Реденсом Одеської губЧК була переповнена білогвардійська та емігрантська преса. “Щоденно у місті відбуваються облави на контрреволюціонерів, облави та арешти. Достатньо кому-небудь донести, що у сім’ї є родич, який служить у Добровольчій армії, щоб будинок піддався розгрому, а всі члени сім’ї були арештовані. На відміну від минулого року більшовики розправляються зі своїми жертвами швидко, не публікуючи списку розстріляних”. Розстрілюють по 100 чоловік за ніч, трупи возять по місту вантажівками”²⁵.

На початку червня до Одеси завітав Ф. Дзержинський. Його приїзд співпав із загостренням обстановки у місті, де, за словами одеського чекіста П.І. Подзаходнікова щоденно “доводилося вести ліквідацію численних контрреволюційних організацій, які інколи нараховували до кілька сот чоловік”²⁶. Голова ВЧК зумів навести

порядок у місті та від'їхав до Харкова. С. Реденс же ще майже місяць боровся з контрреволюцією в “Південній Пальмирі”, але бажання покинути місто не полишав. Нарешті його мрія здійснилася. У другій декаді липня 1920 р. він здав справи В.І. Яковлеву та виїхав з міста.

Чим займався С. Реденс майже місяць після від'їзду до Харкова, поки що з'ясувати не вдалося. Президія Харківського губвиконкому 18 серпня 1920 р. “прийняла до відома” інформацію про відрядження за вказівкою ЦК РКП(б) голови Харківської губЧК І.А. Меницького та ухвалила рішення “головою губчека призначити т. Реденса”²⁷.

Під керівництвом С. Реденса харківські чекісти ретельно розробляли есерів-інтернаціоналістів та збиралися арештувати всіх членів їх всеукраїнської конференції, яка розпочала свою роботу 5 вересня 1920 р. Втім вже на другий день всі есери були заарештовані співробітниками Цупнадкому. Останні не повідомили С. Реденса про цю акцію та, по суті, зірвали операцію, не з'ясувавши всіх намірів політичних опонентів. Цупнадком і надалі брутально втручався у справи Харківської губЧК. Наприклад, вилучив всі розробки по анархістам “не лишивши в Губчека” навіть ніяких копій²⁸. З правими есерами вийшло краще – 20 жовтня після трьохмісячної розробки співробітниками С. Реденса “взяли” 20 осіб²⁹.

З ліквідацією фронту та переходом УСРР до державного будівництва Цупчрезком стала пристосовувати свій апарат до “нових бойових завдань на економічному фронті. Робота, яка проводилася раніше у цій області повинна була посилитися. З'явилася необхідність у пошуку нових рішучих заходів і засобів, щоб глибоко проникнути у виробниче життя”. Одним із таких засобів, спрямованим на боротьбу з бюрократизмом, була організація С. Реденсом при ХГЧК робочої групи з робітників, присланих з заводів та фабрик. Ознайомившись з роботою ЧК, робітники (половина з яких була позапартійними), стали виступати серед широких мас робітників та пропонували звертатися до них з усіх питань, пов'язаних із негараздами заводського життя. Головним питанням, яке турбувало харківських робітників, було незадовільне харчове постачання. Цукеркова фабрика Жукова, що мала потребу у паливі та цукрі, через свого представника добилася через свого представника прискорення отримання продуктів. Таким же шляхом був виданий керосин на заводах “ЕВК” і на заводі Гельфріхсаде. Представники робочої групи зуміли погасити невдоволення робітників “ЕВК” виданою мерзлою картоплею та інцидент на електричній станції через невидачу спеціального одягу. Водночас представники робітничої групи цікавилися всіма справами губЧК, де у якості обвинувачених проходили робітники. Деякі з цих

справ С.Реденс передавав на розгляд робочої групи. “Товаришів по класу” до кримінальної відповідальності не притягали, але виключали з профспілки на різні терміни, поміщали на “чорну дошку”, виносили догани на зібраннях, позбавляли виборчого права і т.п. Робочою групою за два місяці самостійно було розглянуто 15 справ, за якими було заарештовано 18 чоловік, більшість з яких звинувачувалася у крадіжках³⁰.

У Харкові С. Реденсу, на відміну від Одеси, вдалося знайти порозуміння з губернською владою і конфліктів майже не виникало. До “гострих” можна віднести хіба що такі постанови Харківського губвиконкому: “наказати голові губчека категорично заборонити втручатися в господарське життя відділів губвиконкому” (4 вересня)³¹; “запропонувати т. Реденсу роз’яснити всім повітовим бюро, що вони є відділами при повітовій міліції та підпорядковуються повіт виконкомом” (15 вересня)³²; “запросити губчека про причини арешту членів правління Охтирського сільгоспу” (4 листопада)³³; “категорично заборонити” губчека та губернському відділу по охороні здоров’я “проводити будь-які реквізиції на складах” (20 листопада)³⁴.

В Харкові, як і в Одесі, С. Реденсу довелося займатися питанням розвантаження тюрем. Під його головуванням 24 жовтня 1920 р. відбулося засідання колегії губчека “по перегляду справ ув’язнених на предмет застосування амністії 3-ї річниці Жовтневої революції” – було розглянуто справи на 153 осіб, переважна більшість з яких була відпущена на волю. М.І. Штейнберг-Ніколаєв, засуджений на смерть “за самозванство, здирництво, хабарництво та гульню”, замість кулі отримав 15 років концтаборів³⁵. Довелося С. Реденсу звільнити з в’язниці і власного тестя С.Я. Аллілуєва, арештованого особливим відділом XIV армії³⁶.

У грудні 1920 р. Станіслав Францевич був відряджений до Сімферополя на посаду голови Кримської ЧК. Коментуючи це призначення газета “Известия” згодом писала: “Реденс у двадцятому році приходив вслід за частинами Червоної Армії на згарище врангелівських таборів, щоб залізною рукою вимести з Криму білогвардійське охвістя”³⁷.

Червоний терор на півострові спочатку проводили співробітники армійських особливих відділів. Лише Кримської ударною групою під керівництвом заступника начальника особливого відділу Південно-західного фронту Ю.Г.Євдокимова “було розстріляно до 12000 чоловік”.³⁸ З’ясувати долю якоїсь конкретної людини після такої інтенсивної роботи армійських чекістів було дуже важко. Отже, не дивно, що на запит відомого російського літератора І.С.Шмельова

про свого сина, Реденс відповів, пожавши плечима: “Чого ви хочете? Тут, у Криму, була така каша!”³⁹.

У Криму, який до цього знаходився під контролем армійських особливих відділів, С. Реденсу довелося, по суті, заново організувати роботу територіальних органів надзвичайної комісії, розбиратися з тими “підозрілими елементами”, хто вцілів після роботи Кримської ударної групи та боротися з бандитизмом. Інспектори, які приїздили на півострів, відзначали “залишки червоного терору, який провадився надзвичайно жорстко. Надзвичайний перебір в Криму надзвичайних органів, які діють порізно, і від цього потерпає населення”; робили висновки, що “вся тактика місцевої влади в Криму спиралася на ЧК та Червону Армію, чим остаточно тероризувала робітничі та татарське населення”⁴⁰.

Комendanтом Кримської ЧК, до службових обов’язків якого входило і виконання смертних вироків, був І.Д. Папанін – майбутній знаменитий полярник та двічі Герой Радянського Союзу. У споминах він писав, що “Реденс суворий, але справедливий. Нікому не потурав, органічно не виносив навіть найменших проявів панібратства та хамства... Люди цінували його за людські якості, твердість, заклопотаність. Він не любив давати обіцянки. Якщо що – відразу відмовляв”. Згадує І. Папанін і випадок, коли двоє чекістів, викритих у привласненні конфіскованих коштів, дістали від колеги Кримської губЧК “найсуворіший вирок”. Побачивши, що комендант дуже нервує та переживає, аж температура підскочила (воно не дивно, адже розстрілювати довелося своїх, а не якусь “контру”), С. Реденс прийшов до нього та роз’яснив, що суддя, який не здатний карати, сам кінець кінцем стає злочинцем. На його думку шадити злочинців – шкодити чесним людям, а найвеличніша твердість – це найвище милосердя, і саме в цьому полягає революційний гуманізм⁴¹.

Влітку 1921 р. Реденс виїхав до Москви, де з 12 липня працював заступником начальника, а з 5 вересня – начальником Адміністративно-організаційного управління ВЧК. Це управління займалося обліком та розподілом співробітників ВЧК і місцевих органів, виховною роботою, переміщенням співробітників із одного підрозділу в інший, організацією роботи ВЧК, інструктажами та інспекцією. Управління складалося з двох відділів: адміністративного та організаційного⁴². Крім того, С. Реденс розробляв багато документів, регламентуючих діяльність підрозділів ВЧК – ГПУ⁴³, і тому з повним правом може вважатися одним із фундаторів органів радянської держбезпеки. Збереглося чимало фотографій 1921 – 1922 рр., на яких він зображений завжди поряд з Ф. Дзержинським.

На Луб'янці С. Реденс працював до 11 вересня 1922 р. – дня свого призначення на посаду начальника Кримського обласного відділу ГПУ. Однією з перших справ, якою довелося займатися йому у Сімферополі була організація висилки за кордон видатного російського мислителя отця Сергія Булгакова⁴⁴. Чимало клопоту завдали Станіславу Францевичу і так звані “татарські буржуазні націоналісти”⁴⁵. Взагалі ж за офіційними даними Кримським ГПУ у другій половині 1922 р. було заарештовано 1333 особи, у 1923 р. – 2356, у 1924 р. – 2636 осіб⁴⁶. Оцінюючи друге кримське пришествя С. Реденса, одна із газет писала: “Він викрив велику монархічну змову і за це одержав нагороду – орден Червоного Прапора”⁴⁷. Найвищу нагороду країни Станіслав Францевич отримав 20 листопада 1925 р. На той час на його грудях вже красувався знак “Почесний працівник ВЧК-ДПУ” за № 24 і був він вже цивільною людиною.

У червні 1924 р. С. Реденса переводять на господарську роботу та призначають помічником голови Всесоюзної Ради народного господарства (ВРНГ) Ф. Держинського та секретарем Президії ВРНГ СРСР. З Феліксом Едмундовичем Станіслав Францевич працює до останніх хвилин його життя (26 липня 1926 р. Держинський помер у нього на руках⁴⁸). Потім стає керуючим справами Наркомату робітничо-селянської інспекції СРСР та секретарем колегії Наркомату робітничо-селянської інспекції СРСР – Центральної Контрольної Комісії ВКП(б). Для того, щоб краще розумітися у господарських питаннях С. Реденс, який мав за плечима лише підпільний гурток політичної економії, став відвідувати Інститут червоної професури.⁴⁹ Але закінчити навчання йому не судилося.

Станіслав Францевич 10 листопада 1928 р. був призначений повноважним представником ОГПУ по Закавказькій Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці (ЗРФСР), до якої входили Азербайджанська, Вірменська та Грузинська РСР, а 26 жовтня 1929 р. він став ще і членом Колегії ОГПУ СРСР⁵⁰.

Свою роботу в Тбілісі, де розташовувалася резиденція повпредства ОГПУ ЗРФСР, С. Реденс розпочав з розслідування злочинної діяльності керівництва азербайджанського ДГУ. В ніч на 1 липня 1927 р. п'яний заступник голови ДГУ АзСРР С. Горобченко, вийшовши з пивної, в'язався у бійку з робітниками, під час якої отримав удар пляшкою по голові. Р. Султанов, який завдав цей удар, був затриманий чекістами та тієї ж ночі, за пропозицією начальника секретно-оперативної частини Я.М. Йоссема-Мороза, розстріляний. 20 лютого 1929 р. справа про свавільний розстріл робітника розглядалася на засіданні Закавказького крайового комітету партії, який ухвалив

рішення, що С. Реденс провів розслідування об'єктивно та принципово. Втім, керівники Компартії Азербайджану на чолі з першим секретарем Л.І. Мірзояном, рятуючи честь мундиру, взяли під захист чекістів. С. Реденса викликали для пояснень у Москву до секретаря президії ЦКК Є.М. Ярославського. У сварці з азербайджанськими товаришами С. Реденса підтримав Г.К. Орджонікідзе, якому повпред ОГПУ по ЗРФСР надсилав компромат на керівництво республіки, відзначаючи, що ті “втратили партійне обличчя, діяли як справдішні обивателі, забувши про те, які обов'язки поклала на них партія”. С. Реденс писав, що голова ГПУ АзСРР Н. Різаєв доручив своєму шурину... задушити свою дружину. Коли ця спроба зірвалася, то Л.І. Мірзоян та голова РНК АзСРР Г.М. Мусабеков зам'яли цю справу, заплативши жінці Різаєва 4500 карбованців і відправивши її до Ленінграду. Голова ГПУ АзСРР до того ж отримував зарплатню в трьох місцях. С. Реденс писав, що збирається усунути Н. Різаєва з роботи, та просив прислати комісію ЦК ВКП(б). “Як би я знав, що в цьому прекрасному краї складеться така обстановка, я б ні за які блага сюди не приїхав” – завершував він свого листа. І хоча президія Закавказького крайкому ВКП(б) засудила помилкові дії азербайджанського керівництва, перші особи республіки відбулися легким переляком. Н. Різаєв пішов з посади за власним бажанням, а Л. Мірзояна відкликали у розпорядження ЦК ВКП(б)⁵¹ та призначили секретарем Пермського окружкому ВКП(б).

Ініціатор розстрілу Султанова Іоссем-Мороз “за перевищення влади” колегією ДПУ ЗРФСР був засуджений до 7 років позбавлення волі та виключений з партії. Будучи формально ув'язненим, він з 2 листопада 1929 р. очолював Ухтинську експедицію ОГПУ (пізніше реорганізований у Ухтинсько-Печорський табір)! На цій посаді він пропрацював до 1938 р. 18 вересня 1931 р. Іоссем-Мороз був відновлений у партії, у 1935 р. отримав звання старшого майора державної безпеки⁵² та патрунував ув'язненого Остапу Вишню⁵³.

Закавказзя в той час було справжньою “гарячою точкою”, у якій постійно спалахували селянські повстання. У березні 1929 р. в Аджарії відбулося заворушення, приводом якого стало намагання закрити медресе та зобов'язати всіх місцевих жінок зняти чадру. Голова ГПУ Грузії Л.П. Берія був категорично проти таких радикальних заходів у боротьбі з релігією, втім керівництво Аджарії його не послухало. Запобігти повстанню не вдалося і голові грузинських чекістів довелося безпосередньо керувати його придушенням. Л. Берія 6 квітня 1929 р. доповів С. Реденсу про події в Аджарії, на якій повпред ОГПУ лишив надпис: “Ця доповідь, яка пояснює з точки зору ГПУ Грузії причину

подій в Аджаристані, та висновки настільки вичерпуючі, що спеціальної доповіді з цього питання ЗакГПУ робити не буде, цілком солідаризуюсь з цією доповіддю”⁵⁴. Начальник Грузинського ГПУ Л. Берія, який за сумісництвом обіймав ще і посаду начальника секретно-оперативного управління ГПУ ЗРФСР, був дійсно висококваліфікованим оперативним працівником, добре знав місцеву обстановку та своєчасно приймав необхідні запобіжні заходи. Він і став головним радником С. Реденса.

З моменту розгортання кампанії по колективізації робота органів ГПУ ЗРФСР мала цілком винятковий за своєю напругою характер. С. Реденс та Л. Берія 11 березня 1930 р. направили телеграму заступнику голови ОДПУ СРСР Г. Ягоді про антиколгоспний рух у регіоні. Вони сповіщали про вжиті заходи (підсилення апарату ГПУ на місцях, організацію оперативних груп, створення загонів комунарів, залучення міліції для оперативних дій, зміцнення охорони кордону) та пропонували нагальні заходи приборкання непокірних (вилучення ініціаторів заворушень “не зупиняючись перед рішучим придушенням опору”; передачу ГПУ “як мінімум” 1000 червоноармійців; виділення 30 легких кулеметів, 500 гвинтівок, 500 гранат і 300000 набоїв)⁵⁵.

Краще за всіх впорався з придушенням антиколгоспних настроїв Л. Берія, бо “з повною відповідальністю потрібно відзначити, що якщо при всьому тому небувалому збудженні антиколгоспного руху, яке охопило більшість районів Грузії, остання на своїй території не мала жодного виступу, жодного повстання, то цьому, насамперед, зобов’язані своєчасно прийнятим заходам і швидким діям керівництва ГПУ”⁵⁶.

Більш неспокійно було в інших закавказьких республіках, особливо в Азербайджані. Тут, у квітні 1930 р. антиколгоспний рух у Нухінській окрузі переріс у збройне повстання. Повстанці захопили місто Нуха, ряд великих аулів, комунікації на протязі 200 кілометрів та активізували діяльність у Закатальському районі. Придушенням повстання керував заступник голови ГПУ Грузії Т.І. Лордкіпанідзе з червоноармійською групою. Чекісту вдалося прорватися скрізь вороже кільце до міста Закатали та три дні утримувати його до прибуття підмоги. Після переходу у контрнаступ армійські частини разом з чекістами і завдали повстанцям ряд нищівних ударів. Втрати повстанців склали забитими та пораненими 243 громадян, ще 250 осіб потрапило у полон. Ще через кілька днів війська ОГПУ у районі верхів’я ріки Іорі ліквідували великий повстанський загін, 10 членів якого забили, 42 захопили у полон⁵⁷.

Повстання в Азербайджані набуло таких розмірів, що місцева влада була не в змозі самостійно його ліквідувати. З Москви прибули

підрозділи окремої дивізії особливого призначення імені Дзержинського під командуванням М.П. Фриновського. Воїни-дзержинці діяли рішуче та нещадно, а їхній комдив, який особисто водив їх в атаки, зажив такої слави, що його вирішено було залишити у Баку головою республіканського ГПУ⁵⁸. Саме М. Фриновському наприкінці 1930 р. вдалося ліквідувати велике повстання в Гянджському повіті, очолюване колишнім членом мусаватистського парламенту Г. Ахундом. Чекісти в селах брали заручників, а учасників повстання та їх посібників розстрілювали на місті. 9 грудня вдалося забити і Ахунда⁵⁹. Так званий “політичний бандитизм” спостерігався у Закавказзі ще довго. Тільки взимку 1931 р. у південних районах Грузії військові підрозділи під командуванням Т. Лордкіпанідзе розбили 7 повстанських загонів (32 чоловіки загинуло, 33 захоплено у полон)⁶⁰.

Про роботу С. Реденса у Закавказзі у 1930 р. красномовно свідчать результати роботи судової трійки при повпредстві ОГПУ, на засіданнях якої було розглянуто справи на 6275 чоловік, 352 з яких були страчені, 4739 засуджені до різних термінів ув’язнення, 802 заслані, 382 вислані⁶¹.

Ще одним непростим завданням, яке довелося розв’язувати Станіславу Францевичу, була боротьба з антирадянськими партіями – дашнаками та грузинськими меншовиками (меками). Меки, незважаючи на жорстокий розгром, завданий чекістськими операціями 1927, 1928 і 1929 рр., арешти кількох складів ЦК, керівників підпільних комітетів та активістів, постійно поповнювалися новими кадрами. Боролися і з прихильниками Л. Троцького. Наприкінці 1929 р. лише в Грузії було ліквідовано 7 нелегальних троцькістських центрів, заарештовано близько 800 чоловік троцькістського активу, ліквідовано підпільну друкарню. Із загальної кількості арештованих троцькістів понад 600 чоловік шляхом обробки вдалося розкласти і лише 164 чоловіка довелося вислати “як непримиримих”⁶².

Після так званого “шахтинського процесу” всією країною прокотилася хвиля судових процесів проти “старих” фахівців. Одна з таких справ про шкідництво виникла у Баку на підприємстві “Азнафта”, але спочатку чекісти ніяк не могли досягти потрібних зізнань. За справу взявся Л. Берія. У листі від 1 жовтня 1929 р. він писав голові Центральної Контрольної Комісії ВКП(б) та наркому Робітничо-Селянської інспекції СРСР Г. Орджонікідзе: “Тов. Реденс на днях повернувся з відпустки, але я вирішив поки у відпустку не їздити, а поїхати до Баку. Потрібно натиснути як слід на цю нафтову справу та не дати йому затяжний характер, як це спостерігалось у відношенні шахтинської справи та інших. Тим паче, що тов. Цоцо

(псевдонім Й.В.Сталіна. – *Авт.*) у розмові з тов. Реденсом якимось виказав сумнів, чи зможемо ми самі справитися з роботою. Пробуду там місяць, а якщо потрібно, і більше, але справу закінчу та всі нитки шкідництва розкрию”⁶³.

Лаврентій Павлович слово дотримав. У черговому листі до Г. Орджонікідзе від 13 травня 1930 р. він пише, що “слідство по шкідництву в “Азнафті” просувається форсованим темпом”. Якими методами отримувалися щирі сердні відомості тепер добре відомо. Відчуваючи їх хиткість, Лаврентія Павлович тут же повідомляв: “За вашим завданням про перевірки заяви Ф.Рустамбекова (старший технічний директор “Азнафти”. – *Авт.*), до Баку виїхав тов. Реденс. Результатів поки що не маю. У всякому випадку повинен заздалегідь сказати, що ніякого насилля над Рустамбековим не було, що всі свої показання він писав власноручно. Всі наявні матеріали слідства викривають його як крупнішу фігуру шкідницької організації”⁶⁴.

Далі Л. Берія просить відпустити його на навчання або перевести в інше місце, оскільки “апарат Грузинського ГПУ і в центрі і на місцях налагоджений і працює настільки чітко, що любий товариш, який очолить його після мене, справиться з ситуацією. Апарат Азербайджанського ГПУ в центрі також налагоджений. Зміцнюється зараз і апарат Вірменського ГПУ шляхом направлення туди нових робітників. Тов. Реденс вже достатньою мірою орієнтується в нашій обстановці і вільно справиться з роботою... З моїм ім'ям починають пов'язувати всі історії, які коли-небудь були у Грузії та взагалі у Закавказзі. Пішов тов. Л. Картвелішвілі – винили мене. Пішов тов. Мамія – вказували на мене. Зняли бакинських товаришів – знову я тут”⁶⁵.

Ми не даремно навели цього листа Лаврентія Павловича, оскільки від'їзд С.Ф.Реденса навесні 1931 р. з Тбілісі до Мінська всі знову будуть пов'язувати з його ім'ям. У спогадах, М.С.Хрущов пише, що Л. Берія вирішив “вигнати Реденса з Грузії, оскільки не бажав, щоб у Сталіна були звіди інформатори окрім нього, Берії. І він доручив своїм людям заманити Реденса в якийсь кабачок. Вони використовували його слабкість, точніше шкідливу звичку, напоїли, потім вивели та кинули на вулиці у стічну канаву. Мимо їхала міліція та побачила, що Реденс валяється у такому вигляді, доповіли по інстанції. І справа поїхала! Поставили питання перед Сталіним, що Реденс дискредитує себе”⁶⁶.

Трохи іншу інтерпретацію п'яної пригоди С. Реденса наводить його син Володимир Алілуєв: “Мати мені потім розповідала, що батьку було непросто працювати в Грузії і вона, як могла, прикрашала та пом'якшувала ці труднощі. Особливо йому докучали часті застілля

та багаті пиятики. Пити він не любив і всіляко намагався цих застіль уникати. Але одного дня, під новий рік, Берія зі своїми людьми добряче напоїли мого батька, роздягли його і в такому вигляді пустили додому пішки. “Жарт” удався. Після цього “жарту” працювати у Закавказзі на посаді повноважного представника ОГПУ та голови ГПУ батько вже не міг”⁶⁷.

Як би там не було, але у березні 1931 р. С. Реденса призначають повноважним представником ОГПУ по Білоруському Військовому Округу та головою ГПУ Білоруської СРР⁶⁸ (за іншими даними це призначення відбулося 17 травня 1931 р.⁶⁹). У Мінську Станіславу Францевичу довелося займатися в основному питаннями масової депортації населення. У травні бюро ЦК КП(б) погоджується з пропозицією ГПУ про виселення з республіки чергової партії куркулів, а ще через три місяці партійне керівництво республіки просить за поданням чекістів дозволу у Москви на виселення з Білорусі ще 3000 родин⁷⁰. Правда здійснювати цю операцію буде вже новий голова білоруського ГПУ Г.П. Матсон.

С. Реденс же 25 липня 1931 р. стає головою ГПУ УСРР та повноважним представником ОГПУ по Україні замість призначеного третім заступником голови ОГПУ СРСР В. Балицького⁷¹. Слід відзначити, що в Україні добре пам’ятали заслуги Станіслава Францевича і на честь десятиріччя органів ВЧК-ГПУ у 1927 р. нагородили орденом Трудового Червоного Прапора УСРР⁷². Згодом згадують про С. Реденса і в Тбілісі – 7 березня 1932 р. він отримує орден Трудового Червоного Прапора ЗРФСР.

На засіданні політбюро ЦК КП(б)У 3 серпня 1931 р., на якому був присутній і В. Балицький, розглянули питання “Про Колегію ГПУ УСРР” та ухвалили постанову: “Прийняти таку пропозицію про склад колегії ГПУ УСРР: 1. Реденс – голова. 2. Карлсон – заступник голови. 3. Леонюк – член колегії. 4. Мазо – член колегії. 5. Бачинський – член колегії. 6. Ємельянов – член колегії”⁷³.

З приводу від’їзду В. Балицького до Москви на посаду заступника голови ОГПУ СРСР В. Менжинський звернувся до українських чекістів зі спеціальним наказом, який закінчувався словами: “Переконаний, що співробітники ГПУ України і в подальшому з такою же чекістською пильністю та стійкістю, під керівництвом випробуваного чекіста та партійця тов. Реденса, будуть боротися з ворогом робітничого класу та його комуністичної партії за справу побудови соціалізму, за перемогу комунізму”⁷⁴.

Незважаючи на те, що 5 серпня 1931 р. політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило спеціальну постанову, у якій, зокрема відзначалося:

“Заборонити т.т. Євдокимову, Реденсу, Балицькому та іншим відповідальним працівникам ОГПУ, які пересуваються з місця на місце, брати з собою кого б то не було з близьких їм працівників тих областей та районів, звідки їх переводять”⁷⁵ протягом кількох місяців Україну залишила велика група чекістів-керівників (начальник секретно-оперативного управління І.М. Леплевський; начальник управління прикордонної охорони та начальник особливого відділу М.М. Бистрих; начальник секретно-політичного відділу ГПУ УСРР Г.С. Люшков; начальник обліково-статистичного відділу та секретар колегії ГПУ УСРР Я.В. Письменний; начальник адміністративного відділу ГПУ УСРР Н.Л. Рубінштейн; начальник відділу кадрів ГПУ УСРР М.С. Бачинський; начальник Вінницького оперсектора ГПУ О.Г. Грозний; начальник Київського оперативного сектора ГПУ В.Т. Іванов; начальник Сталінського оперсектора ГПУ Й.М. Блат та інші). С. Реденсу довелося заново формувати керівний склад ГПУ як у центрі, так і на місцях.

Що являв собою центральний апарат ГПУ УСРР “доби Реденса”? Першим заступником голови ГПУ УСРР продовжував працювати К.М. Карлсон; начальником секретно-оперативного управління та другим заступником голови ГПУ УСРР з серпня 1931 р. працював Ф.Я. Леонюк (переведений з посади начальника Дніпропетровського оперсектора ГПУ); з серпня 1931 р. начальником Управління прикордонної охорони був О.О. Ємельянов (перед цим - помічник начальника цього ж управління); начальником адміністративно-оперативного управління (до його розформування 1 жовтня 1931 р.) продовжував працювати М.С. Бачинський; начальником економічного управління продовжував працювати С.С. Мазо; начальником секретно-політичного відділу з 20 вересня 1931 р. працював Ю.Ф. Кривець (перед цим - помічник начальника Київського оперсектора); начальником особливого відділу ГПУ УСРР та особливого відділу Українського військового округу з серпня 1931 р. по травень 1932 р. працював М.І. Добродицький (перед цим – заступник начальника цього ж відділу), а з травня 1932 р. цю посаду за сумісництвом обіймав Ф.Я. Леонюк; начальником транспортного відділу з грудня 1931 р. працював Ф.С. Друскіс (перед цим – начальник дорожньо-транспортного відділу ГПУ Південно-Західної залізниці)⁷⁶; іноземний відділ з серпня 1931 р. очолював Д.С. Леопольд (перед цим старший уповноважений Особливого відділу ГПУ УСРР); оперативний відділ з липня 1931 р. очолював С.А. Громов-Шмеркін, якого змінив Й.Я. Казбек-Каплан (переведений з посади начальника відділу по обслуговуванню спецпереселенців);

керуючим справами з 7 листопада 1931 р. працював Ю.Д. Елькін (перед цим начальник загального відділу); начальниками відділу кадрів (утворений 1 жовтня 1931 р.) були М.С. Бачинський та С.М. Цикліс (з січня 1932 р.); начальниками міліції працювали О.О. Ємельянов (з листопада 1931 р., за сумісництвом)⁷⁷ і П.В. Семенов (з червня 1932 р.)⁷⁸.

Зазнав змін і склад Колегії ГПУ УСРР. М.С.Бачинський, через призначення заступником повпреда ОГПУ по Центрально-Чорноземній області, у січні 1932 р. вибув з її складу. Політбюро ЦК КП(б)У затвердило новими членами Колегії С.М. Цикліса (9 березня 1932 р.)⁷⁹, Ф.С. Друскіса (23 червня 1932 р.)⁸⁰ та П.В. Семенова (10 липня 1932 р.)⁸¹.

Що стосується територіальних відділів ГПУ УСРР, то слід нагадати, що з вересня 1930 р. по лютий 1932 р. територія республіки була розбита на дев'ять оперативних секторів, начальниками яких були: у Харкові - Я.К. Краукліс (вересень 1930 р. – грудень 1931 р.) та П.С. Мулявко (грудень 1931 р. – лютий 1932 р.); у Сталіно - Й.М. Блат (вересень 1930 р. – жовтень 1931 р.) і М.М. Тимофєєв (жовтень 1931 р. – лютий 1932 р.); у Києві - В.Т. Іванов (вересень 1930 р. – грудень 1931 р.) та О.Б. Розанов (грудень 1932 р. – лютий 1932 р.); у Дніпропетровську - Ф.Я. Леонюк (вересень 1930 р. – серпень 1931 р.) та Я.К. Краукліс (грудень 1931 р. – лютий 1932 р.); у Одесі: Ю.М. Перцов (вересень 1930 р. – лютий 1932 р.); у Вінниці - О.Г. Грозний-Сафес (вересень 1930 р. – грудень 1931 р.); у Житомирі - П.В. Семенов (вересень 1930 р. – лютий 1932 р.); у Полтаві - О.Б. Розанов (вересень 1930 р. – грудень 1931 р.) та М.Б. Корнєв (січень – лютий 1932 р.); у Сумах - В.Я. Лєвоцький (вересень 1930 р. – грудень 1931 р.).

У 1932 р. через утворення в Україні областей, у різний час були організовані обласні відділи ГПУ, начальниками яких були: у Вінниці - В.Я. Лєвоцький (з лютого 1932 р.) і Д.М. Соколинський (з листопада 1932 р.)⁸², у Дніпропетровську – Я.К. Краукліс (з лютого 1932 р.), у Києві – О.Б. Розанов (з лютого 1932 р.); в Одесі – Ю.М. Перцов (з лютого 1932 р.); у Сталіно – М.М.Тимофєєв (з червня 1932 р.)⁸³ та М.Б. Гроссман (з жовтня 1932 р.); у Харкові – П.С. Мулявко (з лютого 1932 р.) та М.М. Тимофєєв (з листопада 1932 р.); у Чернігові – В.А. Двіанінов (з жовтня 1932 р.)⁸⁴. Крім того, С. Реденсу підпорядковувався Молдавський обласний відділ ГПУ, який очолювали І.Б. Шумський (з вересня 1931 р.), Д.М. Соколинський (з травня 1932 р.)⁸⁵ І.Ю.Купчик (з листопада 1932 р.)⁸⁶.

Серед вищеназваного керівного складу ГПУ УСРР “людиною Реденса” з великою натяжкою можна назвати хіба що П. Мулявко,

який до свого призначення в Харків працював начальником економічного управління ГПУ Білорусії.⁸⁷ Робота з “командою Балицького” створювала Станіславу Францевичу певні труднощі. Так, він не отримав інформації від керуючого справами ГПУ УСРР Ю.Д. Елькіна про нюанси господарчої діяльності свого попередника. Згодом останній хвалився друзям, що він “людина Балицького, вірний лише йому і тому нічого не може повідати про нього”⁸⁸ Подібні випадки дозволять пізніше казати С. Косіору, що С. Реденса “вижив з України троцькістський апарат ГПУ УСРР”⁸⁹.

Приїзд С. Реденса в Україну співпав із завершенням слідства у справі “Українського національного центру”, обвинувальний висновок по якому склали заступник начальника секретно-політичного відділу Б.В. Козельський та начальник другого відділку цього ж відділу С.М. Долинський, а затвердив 21 жовтня 1931 р. заступник голови ГПУ УСРР К.М.Карлсон.⁹⁰ За справою “УНЦ” 7 лютого 1932 р. Колегія ОГПУ СРСР до різних термінів ув’язнення засудила 50 чоловік⁹¹. Але кінцевий акт цього сфабрикованого чекістами спектаклю відбувався без голови ГПУ УСРР, оскільки ще 25 листопада 1931 р. політбюро ЦК КП(б)У надало “т. Реденсу 1,5 місячну відпустку для лікування”⁹².

На роботу Станіслав Францевич повернувся в розпал проведення операції по масовому вилученню валюти у населення, якою безпосередньо керував С.С. Мазо⁹³. Про те, як це робилося в Одесі, доповідав С. Реденсу начальник місцевого облвідділу ГПУ Ю.М. Перцов у листі від 15 травня 1932 р.: “За час масової операції по вилученню валюти (грудень-лютий) Одеським облвідділом було вилучено: чистої валюти – 159615 доларів; 309633 золотих карбованців, 75 % вилучення; коштовностей на суму – 188553 золотих карбованців, 25 % вилучення. Всього: 810173 золотих карбованців. Вилучення, проведені безпосередньо апаратом економічного відділу Одеського облвідділу ГПУ, склали 82,3%. На протязі березня-квітня цього року була проведена друга додаткова операція у наслідку якої було вилучено: чистої валюти – 36198 доларів; 70156 золотих карбованців, 83 % вилучення; коштовностей на суму – 30222 золотих карбованців, 17 % вилучення. Всього – 810173 золотих карбованців. Таким чином, за 5 місяців Одеським облвідділом ГПУ було вилучено: чистої валюти 762000 золотих карбованців, коштовностей 218000 золотих карбованців, всього – 980775 золотих карбованців. У лютому місяці цього року мною особистим листом на ваше ім’я було порушено клопотання перед Вами про нагородження деяких робітників, що виявили себе найбільше. З вищенаведених цифр видно, що друга

операція була також успішно проведена, як і перша, незважаючи на те, що робота проходила у більш важких і напружених умовах ... Вважаю за необхідне порушити клопотання про нагородження начальника економічного відділу Одеського облвідділу т. Рейхмана Значком "Почесного чекіста". Реденс ознайомився з листом і наклав резолюцію "Т. Мазо і т. Цикліс прошу Вас проробити це питання. Я згодний з тим, що ряд товаришів необхідно нагородити."⁹⁴

Окрім "економічних злочинців", діставалося троцькістам. Так, під керівництвом помічника начальника секретно-політичного відділу Донецького обласного відділу ГПУ М.М. Герзона були розгромлений "троцькістський контрреволюційний актив в Донбасі (справи Луганського інституту народної освіти, організації в Артемівському, Слов'янському та Лисичанському районах)",⁹⁵ опозиціонерам (Б.В. Козельський провів "справу харківської групи "марксистів-ленінців")⁹⁶ і навіть вірменським націоналістам (під Харковом оперуповноваженому оперативного відділу ГПУ УСРР Л.О. Чернову "вдалося таємно зняти видних дашнаків у кількості 3-х чоловік, один з яких нелегально перейшов кордон з Персії")⁹⁷

Головним же напрямком діяльності С. Реденса, як голови ГПУ УСРР, була боротьба за виконання сталінського плану хлібозаготівель. Про питання, які йому доводилося розв'язувати, красномовно свідчать витяги з постанов українського політбюро ЦК КП(б)У:

23 квітня 1932 р.: "1. Категорично заборонити областям і районам під страхом найсуворішої відповідальності, використання для будь яких місцевих потреб мірчука, що є зараз єдино джерело для централізованого постачання. Доручити тт. Реденсу і Полякову дати директиву з цього приводу лінією ГПУ та прокуратури... 4. Вважати за потрібне вжити в зв'язку з Першим травня ряд заходів як з постачання, так і зарплати. Розробку цих заходів доручити комісії в складі тт. Зайцева (секретар ЦК КП(б)У. – *Авт.*), Реденса, Терехова (секретар ЦК КП(б)У та Харківського міському партії. – *Авт.*), Сапова (нарком постачання УСРР. – *Авт.*), Певзнера (управляючий Всеукраїнською конторою Держбанку)⁹⁸.

26 липня 1932 р.: "Доручити комісії в складі тт. Любченка (секретар ЦК КП(б)У. – *Авт.*), Реденса, Степанського (уповноважений Комітету заготівель Ради Праці і Оборони СРСР. – *Авт.*), Сапова розробити практичні заходи для безумовного проведення в життя постанови ЦК ВКП(б) і РНК Союзу про те, що беззаборонна торгівля хлібом може проводитися лише після 15 січня, тобто після виконання плану хлібозаготівель"⁹⁹.

Зрозуміло, що виконання плану хлібозаготівель супроводжувалося масованим ударом по ворогам радянської влади на селі. За перших вісім місяців 1932 р. ГПУ УСРР ліквідувало 858 групових справ по сільському терору та сільській контрреволюції, а обласні відділи ГПУ УСРР лише з 1 липня по 1 листопада заарештували 19297 осіб (5977 по груповим справам, 12250 як одинаків)¹⁰⁰.

Однією з таких групових справ була справа “Української революційно-демократичної спілки”, яка нібито готувала збройне повстання восени 1932 р. Керував слідством начальник секретно-політичного відділу Київського обласного відділу ГПУ Д.М. Медведєв - майбутній Герой Радянського Союзу. 19 членів цієї вигаданої організації розстріляли, а 55 чоловік засудили до різних термінів покарання.¹⁰¹

Плідно працювали і інші чекісти. Так, Б.В. Козельський “у 1932 р. брав активну участь у викритті низки повстанських організацій, одна з яких була зв’язана з 2-м відділом польського генерального штабу та мала значну кількість динаміту та балонів з отруйними речовинами. Динаміт та балони були вилучені при ліквідації організації”,¹⁰² а М.М. Герзон “у 1931-1932 рр. успішно ліквідував ряд крупних контрреволюційних повстанських організацій у Донбасі (справи “Топографи”, “Підривники”, “Брати”)¹⁰³.

Втім, ці цифри не задовольняли Й.Сталіна, який у листі від 11 серпня 1932 р. писав секретарю ЦК ВКП(б) Л. Кагановичу, що “справи на Україні вкрай погані... Погано за лінією ГПУ. Реденсу не до снаги керувати боротьбою з контрреволюцією у такій великій та своєрідній республіці, як Україна... Пілсудський не дрімає, і його агентура на Україні набагато сильніша, ніж гадає Реденс чи Косіор. Майте на увазі, що в Українській компартії (500 тисяч членів, ха - ха) перебуває немало, (так, немало) гнилих елементів, свідомих і несвідомих петлюрівців, нарешті прямих агентів Пілсудського”. Генсек вважав за доцільне “перевести на Україну Балицького на посаду голови українського ГПУ ... залишивши його заступником голови українського ГПУ, а Реденса зробити заступником Балицького по Україні”¹⁰⁴.

Відчуваючи постійний тиск з боку Москви політбюро ЦК КП(б)У вимагало від голови республіканського ГПУ підсилення репресій. Вже до середини листопада в республіці заарештували 766 працівників сільського господарства, в тому числі чимало голів колгоспів, директорів радгоспів, керівників середньої ланки¹⁰⁵. Політбюро ЦК КП(б)У 18 листопада 1932 р. ухвалило постанову:

“1. Доручити т. Реденсу спільно з т. Косіором розробити до 23 листопада спеціальний оперативний план ліквідації основних куркульських і петлюрівських контрреволюційних кубел, у першу чергу, в Павлоградському, у групі Уманських і Білоцерківських районів, а також у групі районів навколо міст Борзни та Мени (Чернігівська область). 2. Одночасно повинна бути підсилена робота ГПУ України по зняттю в містах ідеологів та організаторів саботажу та зриву виконання державних завдань, виявлених органами ГПУ. 3. Зобов'язати ГПУ вилучення та засудження найбільш злісних рахівників і бухгалтерів колгоспів, які зривають виконання плану здавання хліба та організують розкрадання колгоспного хліба. Охопити цією операцією до 300 чоловік, сконцентрувавши удар по найбільш важливих для успіху хлібозаготівель районах і колгоспах... 4. Вся робота ГПУ з ліквідації контрреволюційних кубел та розгрому куркульських угруповань, які активно проводять боротьбу проти здавання хлібу, повинна проводитися разом із відповідною організаційно-політичною роботою партійних організацій на селі”¹⁰⁶.

Для виконання партійного наказу вже наступного дня С. Реденсом була проведена нарада з начальниками обласних відділів ГПУ України. Чекісти обговорили деталі операції по виявленню “контрреволюційних центрів, які організують саботаж і зрив хлібозаготівель та інших господарсько-політичних заходів” по якій передбачалося заарештувати 3425 громадян. З них, по лінії “українській контрреволюції” – 1180, по “білій контрреволюції” – 247; по “польській контрреволюції” – 341, по “національній контрреволюції” – 540, по “сільській контрреволюції” – 812, по “церковниках і сектантах” – 420, по “контрреволюційних групах промисловості” – 63, по “шкідництву в сільському господарстві – 135”. По Харківській області планувалося заарештувати 487 громадян. Через три дні голова ГПУ УСРР звернувся до політбюро ЦК КП(б)У з проханням “затвердити накреслені заходи і одночасно дати вказівки обласним партійним комітетам про посилення партійної та радянської роботи, без чого... заходи не будуть мати необхідного та належного результату”¹⁰⁷.

Для полегшення роботи чекістам 21 листопада 1932 р. секретар ЦК ВКП(б) В.М.Молотов, який на той час керував викачуванням хлібу з України, надіслав до політбюро ЦК ВКП(б) шифровку з пропозицією “надати ЦК КП(б)У в особі спецкомісії (Косіор, Реденс, Кисельов з ЦКК) на період хлібозаготівель остаточне вирішення питань про вироки до вищої міри покарання”. Цим створювався позасудовий орган, який виносив смертні вироки¹⁰⁸. Сталін такий

дозвіл дав, але в залізну руку свого свояка не вірив і для керівництва чекістською операцією надіслав в Україну В. Балицького. В постанові ЦК ВКП(б) від 25 листопада 1932 р. зазначалося: “Зважаючи на особливу державну важливість швидкого поліпшення роботи органів ОГПУ на Україні та з огляду на наявність у т. Балицького великого досвіду української роботи ЦК ВКП(б) постановляє: запропонувати ОГПУ надіслати у якості особливого уповноваженого ОГПУ на Україні терміном на 6 місяців заступника голови ОГПУ т. Балицького з підпорядкуванням йому повпреда ОГПУ України т. Реденса та всього апарату ОГПУ України, зобов’язавши т. Балицького кожні дві декади подавати до ЦК ВКП(б) коротку доповідь про роботу органів ОГПУ України”¹⁰⁹.

Політбюро ЦК КП(б)У 1 грудня 1932 р. опитом ухвалило постанову: “Зважаючи на відрядження тов. Балицького на довгий час на Україну для посилення роботи ГПУ – внести Пленуму ЦК пропозицію (опитом) обрати тов. Балицького на члена політбюро ЦК КП(б)У”¹¹⁰. Таким чином, С. Реденса, який був лише кандидатом у члени політбюро ЦК КП(б)У, підпорядкували Балицькому і по партійній лінії. В. Балицький швидко з’ясував, що в Україні існує «організований саботаж хлібозаготівель та осінньої сівби, організовані масові крадіжки у колгоспах і радгоспах, терор по відношенню до найбільш стійких і витриманих комуністів та активістів на селі, перекидання десятків петлюрівських емісарів, розповсюдження петлюрівських листівок», та зробив висновок про «безумовне існування на Україні організованого контрреволюційного повстанського підпілля, яке пов’язане із закордоном та іноземними розвідками, головним чином польським генеральним штабом”. Тому 5 грудня 1932 р. він видав «Оперативний наказ Державному Політичному Управлінню УСРР № 1», у якому поставив підлеглим «основне та головне завдання - нагальний прорив, викриття та розгром контрреволюційного повстанського підпілля, та завдання рішучого удару по всім контрреволюційним куркульсько-петлюрівським елементам, які активно протидіють і зривають основні заходи радянської влади та партії на селі”¹¹¹.

Вже 8 грудня 1932 р. С. Косіор рапортував Й. Сталіну, що за листопад і 5 днів грудня “арештовано по лінії ГПУ” 340 голів колгоспів, 750 членів правління, 140 рахівників, 140 бригадирів, 265 завгоспів – вагарів. Крім того, перший секретар ЦК КП(б)У писав: “До листопадових операцій ГПУ через суди пройшло близько 500 справ, які мали відношення до хлібозаготівель і крадіжкам колгоспного хлібу. Але більшість цих справ потрібного результату не дали через часто

невиразні справи... Тільки останні, починаючи з половини листопада, операції ГПУ дали серйозні результати. Викрито та передано до суду 206 групових справ кунацьких і антирадянських елементів, які організували саботаж хлібозаготівель і розкрадання хлібу”¹¹².

Про зростання репресій 20 грудня 1932 р. рапортував і В. Балицький. Він повідомив, що з 1 липня до 15 листопада у хлібозаготівельних справах було заарештовано 11000 осіб, а з 15 листопада по 15 грудня – 16000. Судовою трійкою (С.В.Косіор, С.Ф.Реденс, О.Л.Кисельов) було засуджено до розстрілу 108 осіб, справи ще на 100 знаходилися на розгляді. Внаслідок обшуків за два тижні грудня 1932 р. було вилучено 11340 тонн збіжжя. Одночасно провадив далі Балицький, чекісти “викрили великі повстанські угруповання польського походження, організовані урядом УНР”, арештували багато колишніх укапістів (Української комуністичної партії), студентів і викладачів київських вузів, працівників українського Трактороцентру. Тільки в колгоспах було виявлено 589 “угруповань, які саботували хлібоздачу та розкладали колгоспи”¹¹³.

Того ж дня за пропозицією Л. Кагановича С. Реденс разом з С. Косіором і П. Постишевим виїхали викачувати хліб з Дніпропетровщини. Партійно-чекістська трійка діяла рішуче і вже через дев’ять днів політбюро ЦК КП(б)У ухвалило за їх поданням такі штрафні санкції для області: “1. Вислати 700 родин з 20-25 сіл основних відстаючих районів. 2. Тт. Карлсону і Реденсу організувати висилку на північ злісних елементів і куркулів (без родин) у кількості 700 чоловік. 3. Скласти список виключених з партії у кількості до 50 для негайної висилки у концтабір”¹¹⁴.

Виконуючи партійні директиви, лише в листопаді 1932 р. – січні 1933 р. органами ГПУ УСРР було ліквідовано 1208 “контрреволюційних колгоспних” груп та заарештовано 6682 особи¹¹⁵. Всього ж у 1932 р., згідно до офіційної статистики ОГПУ СРСР, органами ГПУ УСРР було розстріляно 51926 чоловік, українськими прикордонними загонами – 5450, українськими дорожньо-транспортними відділами – 14198 чоловік. Всього були страчені 71574 особи¹¹⁶.

Політбюро ЦК ВКП(б) 22 січня 1933 р. ухвалило ще один захід щодо України - про запобігання масового виїзду голодуючих селян з республіки. ЦК ВКП(б) не мало сумніву, що поїздки українських селян за хлібом “організований ворогами Радянської влади, есерами та агентами Польщі з метою агітації ... проти Радянської влади. У минулому році партійні, радянські та чекістські органи прогавили цю контрреволюційну затію ворогів” та наказали “ЦК КП(б)У,

Укруднаркому, Балицькому та Реденсу не припускати масовий виїзд селян з України в інші краї та в'їзд на Україну з Північного Кавказу”.

Жорсткі та рішучі дії В. Балицького в Україні (який до речі, у вузькому колі казав про те, що “Косіор разом з Реденсом привели Україну до голоду”¹¹⁷ по виконанню плану хлібозаготівель остаточно надихнули Сталіна на думку про те, що без його “залізної руки” в Україні не обійтись і 17 лютого 1933 р. політбюро ЦК ВКП(б) призначило В. Балицького головою ГПУ УСРР¹¹⁸. Що ж стосується Станіслава Францевича, то 20 лютого 1933 р. він був призначений повноважним представником ОГПУ по Московській області. Додамо, що під час роботи в Україні він був нагороджений другим знаком “Почесний працівник ВЧК-ГПУ” на честь п'ятнадцятиріччя органів радянської держбезпеки, а клубу ГПУ в Києві було присвоєно ім'я С. Реденса.

Переведення з України до Москви якщо і було для С. Реденса пониженням по службі, то лише моральним. У чекістській ієрархії ці дві посади були рівнозначними. Станіслав Францевич, як і у Харкові, продовжував носити у петлицях чотири ромби, а після впровадження у листопаді 1935 р. персональних звань став комісаром державної безпеки 1-го рангу (як і В. Балицький). Зате тепер С. Реденс значно наблизився до Кремля. Його постійно залучали для роботи у різноманітних комісіях. Лише у першому кварталі 1934 р. він був членом комісії політбюро ЦК ВКП(б) для розробки проекту про створення НКВС та Особливої наради,¹¹⁹ комісії по оборонним заводам, яка розробляла заходи “захисту від проникнення на них небажаних елементів”¹²⁰.

Набутий в Україні досвід по створенню вигаданих контрреволюційних організацій Реденс успішно застосовував і у білокам'яній. Так, 3 листопада 1933 р. повноважним представництвом ОГПУ по Московській області була викрита та ліквідована диверсійно-терористична організація, яку створив харбінський філіал білогвардійської організації “Братство руської правди”. Мета цієї організації явно не співпадала з її можливостями, що дозволяє сумніватися в її реальності. Основною метою цієї організації були: розв'язання війни між Японією та СРСР, відторгнення від СРСР території Далекого Сходу та організації там білогвардійської держави. Всього у вересні – листопаді 1933 р. московськими чекістами разом із працівниками ОГПУ СРСР було виявлено 114 терористичних організацій і 71 терориста-одинака. По справам було заарештовано 493 чоловіка, вилучено 290 одиниць вогнепальної зброї та шість бомб¹²¹.

У Москві С. Реденс увійшов до найближчого оточення Й. Сталіна і став часто бувати у нього на родинних обідах і вечерях¹²². Дочка Й. Сталіна, Світлана, писала про родичів: “Чоловіка свого Ганна Сергіївна обожнювала, вважала та продовжує вважати найкращим, найсправедливішим і самим порядним чоловіком на землі. Я пам’ятаю лише, що він був дуже вродливий, з живим обличчям, зі сліпучою посмішкою, завжди добрий і веселий з нами, з дітьми. У них було два сини, вродливі напівполяки. Вони зростали добрими та м’якими - у мати, та витончені – у батька. Про Реденса казали, що він був грубий, зарозумілий, не виносив заперечень... Ганна Сергіївна не займалася корисливістю, як це робили інші знатні “чекістські дами”, які одягалися у все закордонне, їй було не до того. “Мій чоловік мене і так дуже кохає” – говорила вона і ніколи не звертала уваги на плітки. Їй постійно туркали у вуха про його зради, хто знає, може він і не був святым, але все це її не чіпляло. Ревнощі були їй не знайомі: “Ах, залиште! Мій чоловік кохає мене, і я кохаю його! Яка мені справа до того, відбувається що-небудь ще або ні?”. І це була не поза, це було щиро, вона вірила в нього”¹²³.

Цікаву характеристику Станіславу Францевичу дав відомий радянський футболіст М.А.Старостін: “Реденс був великий шанувальник спорту і особливо футболу, часто приходив на матчі збірної Москви. Після закінчення гри Станіслав Францевич любив заглянути у роздягальню, ми з ним подовгу обговорювали футбольні проблеми. Мене завжди вражало його вміння слухати співрозмовника та тактовність, з якою він не нав’язливо виказував свою думку. Чарівний, по-справжньому інтелігентний чоловік”.

Згадує у своїх споминах про С. Реденса і М. Хрущов, який пише, що у супроводі начальника УНКВС по Московській області він ходив по московським тюрмам і перевіряв правильність роботи чекістських органів. Хрущов згадував, що це була “жахлива картина” і майже всі в’язні заявляли йому про свою невинність. “Я тут же звернувся до Реденса, а він відповідає: “Товариш Хрущов, вони всі так. Вони все заперечують. Вони просто брешуть”¹²⁴.

Слід відзначити, що М. Хрущов, працюючи у 1936 – 1937 рр. першим секретарем Московського міського комітету ВКП(б), особисто давав згоду на арешти значної кількості партійних і радянських робітників. Він, зокрема, сам направляв документи з пропозиціями про арешт керівних робітників Московської ради та Московського обкому партії. Всього ж за 1936-1937 рр., тобто за час партійного керівництва Микити Сергійовича, Управлінням НКВС Московської області було репресовано 55 741 осіб¹²⁵.

Більшість цих репресій приходить на часи так званої “єжовщини” – періоду з 26 вересня 1936 р. по 25 листопада 1938 р. коли Наркомат внутрішніх справ СРСР очолював генеральний комісар державної безпеки М.І. Єжов. “Залізний сталінський нарком” добре знав свояка Й. Сталіна ще по партійній роботі, оскільки той був делегатом XV (1927 р.), XVI (1928 р.), XVII (1934 р.) з’їздів ВКП(б); XVI (1929 р.) і XVII (1932 р.) конференцій ВКП(б). На XV і XVI з’їздах ВКП(б) обирався членом Центральної Контрольної Комісії, на XVII з’їзді – членом Центральної Ревізійної Комісії ВКП(б)¹²⁶.

Секретар ЦК ВКП(б) М. Єжов знав і про негативне ставлення С. Реденса до тодішнього наркома внутрішніх справ Г. Ягоди. Станіслав Францевич і Генріх Григорович, м’яко кажучи, не любили один одного, та час від часу робили один одному дрібні капості. Так, наприклад у березні 1935 р. Г. Ягода призначив на посаду першого заступника начальника УНКВС Московської області Б.А. Бака (з посади начальника УНКВС Середньо-Волзького краю). Зробив він це всупереч бажанням як С. Реденса, так і самого Б. Бака. Спрацюватися вони не могли, адже за словами дружини Б. Бака Ф.Н.Жаркової “у т. Реденса, старого більшовика, були свої методи роботи, а Бак був сформований по-іншому, йому було важко перебудовуватися. Потім Ягода низько, підло поступив по відношенню до т. Реденса, нав’язавши йому людину, яку він не просив, оскільки у т. Реденс був непоганий молодий працівник, який вже вів фактично роботу заступника кілька років. Ніякі мольби Бака не допомагали”. Питання це розв’язав лише М. Єжов¹²⁷, призначивши комісара державної безпеки 3-го рангу Б.А. Бака начальником УНКВС Північної області.

Граючи на неприязні начальника столичного УНКВС до наркома НКВС СРСР, М. Єжов, ще під час своєї роботи у ЦК ВКП(б) у 1936 р., використовував С. Реденса для фабрикації кримінальних справ в обхід центрального апарату. Начальник секретно-політичного відділу НКВС СРСР, комісар державної безпеки 2-го рангу Г.О. Молчанов не вірив у існування деяких “терористичних організацій”, викритих співробітниками УНКВС Московської області, зате в них вірив Й. Сталін. Він і наказав М. Єжову “прийняти заходи, щоб викрити троцькістський центр, виявити явно невикриту терористичну банду та особисту роль Троцького у цій справі”. Той таємно викликав до себе на дачу заступника наркома внутрішніх справ СРСР, комісара державної безпеки 1-го рангу Я.С. Агранова та дав вказівку втрутитися в цю справу. Останній згодом свідчив, що “розгортання слідства проходило далеко не гладко... Довелося звернутися до дуже важливих матеріалів, які були в Управлінні по

Московській області”. Саме завдяки допитам Ю.О. Дрейцера та Р.В. Пікеля, які Агранов проводив у присутності співробітників московського УНКВС: заступника начальника управління, старшого майора державної безпеки О.П. Радзивилівського; начальника секретно-політичного відділу, капітана державної безпеки Г.М.Якубовича та його заступника, капітана державної безпеки П.Ш.Симановського, і вдалося “розкрутити” справу так званого “антирадянського об’єднаного троцькістсько-зінов’євського центру”¹²⁸. Цей процес дозволив Й. Сталіну розстріляти Г.О.Зінов’єва та Л.Б.Каменєва.

Під час лютнево-березневого пленуму ЦК ВКП(б) 1937 р. С. Реденс виступив з гострою критикою Г. Ягоди, якому закидав відірваність від мас і небажання боротися з троцькістами, зінов’євцями та правими. На підтвердження своїх слів начальник столичного УНКВС навів приклад з протоколом допиту заарештованого “емісара Троцького” Аріна-Лапіна: “Цей протокол надсилаємо т. Ягоді. Він викликає мене, витягує протокол і говорить “Що за огидний протокол ви мені надіслали?”. Я питаю “В чому?” – “Що ви, дурень? Невже Троцький може з такою людиною розмовляти? Що ви думаєте, Троцький, по-вашому артист, чи що?”¹²⁹

Відзначимо, що М. Єжов і надалі використовував співробітників С. Реденса для “прориву” у слідстві. Так, у травні 1937 р. нарком внутрішніх справ СРСР, невдоволений темпами викриття “ворогів народу” у Червоній Армії начальником особливого відділу НКВС СРСР, комісаром державної безпеки 2-го рангу І.Леплевським, викликав до себе О. Радзивилівського та наказав “негайно розпочати допит заарештованого колишнього начальника протиповітряної оборони РСЧА Медведєва та дістати від нього свідчення про військову змову у Червоній Армії з найширшим колом учасників”, застосовуючи при цьому “засоби фізичного впливу та не церемонитися з їх вибором”. Завдання наркома було блискуче виконано.¹³⁰

Отже, стає зрозумілим, у чому саме полягало “зразкове та самовіддане виконання завдань уряду”, за яке 11 липня 1937 р. була нагороджена група працівників УНКВС Московської області. Найвищу нагороду, орден Леніна, отримали: С.Ф. Реденс, О.П.Радзивилівський, начальник контррозвідувального відділу С.І.Лебедев, начальник секретно-політичного відділу Г.М.Якубович. Ще п’ять співробітників столичного УНКВС були нагороджені орденом Червоної Зірки, двоє – орденом Знак пошани¹³¹.

“Обмивав” орден С. Реденс на своїй дачі у Срібному бору, куди запросив наркома М. Єжова, першого заступника наркома внутрішніх

справ СРСР, комкора М.П. Фриновського та своїх підлеглих. Один з них, О.І.Успенський, який згодом розповів, що “Єжов, напившись п’яним, став виголошувати тости за кожного з нас, присутніх на банкеті, всіляко нас вихваляв як здібних його висуванців... Добряче підвипивши Єжов заявив: “Чого вам боятися? Адже вся влада у наших руках. Кого захочемо - стратимо, кого захочемо – помилуємо. Ось ви, начальники управлінь, а сидите та побоюєтесь якого-небудь нікчемного секретаря обкому. Потрібно вміти працювати. Адже ви розумієте, що ми – це все. Потрібно... щоб всі, починаючи від секретаря обкому, під тобою ходили. Ти повинен бути найавторитетнішою людиною в області”¹³².

За словами того ж О. Радзивилівського, влітку 1937 р. УНКВС по Московській області вийшло на перше місце в країні по боротьбі з ворогами народу. Надихав на це московських чекістів не лише М. Хрущов, а й Л. Каганович, який постійно тиснув на С. Реденса, вимагаючи підсилити боротьбу з ворогами народу та троцькістами¹³³.

Вихованцям С. Реденса М. Єжов цілком довіряв і висував їх на керівні посади: “Всюди я чистив чекістів. Не чистив їх лише в Москві, Ленінграді та на Північному Кавказі”¹³⁴. Після так званої “північнокавказької групи”, яку склали вихованці Ю. Євдокимова, “реденсовці” або “москвичі” були другим за чисельністю підрозділом “єжовської гвардії”. Назвемо найбільш відомих представників цього “чекістського клану”: комісар державної безпеки 3-го рангу О.І. Успенський (заступник С. Реденса) – очолював УНКВС Оренбурзької області та НКВС УРСР; О.П. Радзивилівський – був начальником УНКВС Іванівської області, заступником наркома внутрішніх справ УРСР, начальником 3-го відділу транспортного управління НКВС СРСР; майор державної безпеки С.І. Лебедев (заступник С. Реденса) – був начальником УНКВС Тульської області; майор державної безпеки О.О.Наседкін (начальник контррозвідувального відділу) – очолював УНКВС Смоленської області та НКВС Білоруської РСР; майор державної безпеки П.Ш.Симановський (начальник особливого відділу) – був начальником УНКВС по Курській та Орловській областях; капітан державної безпеки М.С. Зайцев (начальник відділку секретно-політичного відділу) – начальник УНКВС Оренбурзької області; капітан державної безпеки В.Я. Зазулін (помічник начальника контррозвідувального відділу) – був начальником УНКВС Смоленської області; капітан державної безпеки Н.В.Карнаух (заступник начальника особливого відділу) – працював наркомом внутрішніх справ Кабардино-Балкарської АРСР; капітан державної безпеки О.О. Медведєв (заступник начальника

економічного відділу) - був наркомом внутрішніх справ Башкирської АРСР; капітан державної безпеки В.І.Михайлов (начальник Тульського міськвідділу) – був наркомом внутрішніх справ Татарської АРСР; капітан державної безпеки І.Г. Сорокін (начальник контррозвідувального відділу) – був начальником УНКВС по Уссурійській області; капітан державної безпеки В.Й.Осмоловський (начальник особливого відділу) – був начальником УНКВС Уссурійської області; капітан державної безпеки В.І.Юревич (оперуповноважений секретно-політичного відділу) – працював начальником УНКВС Кіровської області.

Для прискорення проведення масових операцій в країні створювалися судові трійки. Судова трійка по Московській області була затверджена у складі: “голова – Реденс, члени Маслов, Волков”, та мала засудити за першою категорією (тобто розстріляти) 5000 чоловік, за другою категорією (відправка в табори на 8-10 років) – 30000¹³⁵. За споминами сучасників інколи співробітники УНКВС приїздили зі списками засуджених на смерть москвичів на квартиру до свого начальника в так званий “будинок уряду”. Тут у будинку № 2 на вулиці Серафімовича Станіслав Францевич, за чашкою чаю, затверджував порядок розстрілів, особливо не вникаючи у суть поданих матеріалів¹³⁶.

Робив він це свідомо, оскільки за власним зізнанням знав, що “сам порядок винесення вироків по цим “альбомним” справам був установлений вельми і вельми примітивним, який передчасно припускав можливість творити всілякі неподобства, не боячись бути пійманим”. До того ж він бачив, як це робив у його присутності “залізний сталінський нарком”: “Єшов, як я неодноразово сам бачив, їх не читав, відривав останню сторінку та сміючись питав Цесарського (*начальник обліково-статистичного відділу НКВС СРСР, старший майор державної безпеки. – Авт.*) “Скільки тут поляків?” та підписував не читаючи. Там же стояв підпис А. Вишинського. Як підписував прокурор, перевіряв він що-небудь, я не знаю. Але можу сказати, що змін якихось ніколи не робив... Робота по наказам викриття шпигунських кубел проводилася методами, які інакше як шкідницькими я назвати не можу, і за яку я цілком та повністю несу відповідальність перед судом радянського народу... Минаєв (*начальник контррозвідувального відділу НКВС СРСР, комісар державної безпеки 3-го рангу. – Авт.*), Цесарський прямо говорили: ось такі області дали ось таку кількість, а Ви відстаєте, потрібно натиснути, ось в інших областях всі зізнаються, а Ви ось працювати не вмієте. Бачачи такий

натиск з боку Єжова та апарату, я в свою чергу тис на апарат – більше арештів”¹³⁷.

Про специфіку роботи столичного УНКВС у 1937 р. згодом свідчили багато його співробітників. Так, наприклад І.Г. Сорокін (працював заступником начальника секретно політичного та начальником контррозвідувального відділу) заявив, що “арешти проводилися за випадковими матеріалами, слідство по справам проводилося вкрай поверхово, я натискав на скоріше закінчення слідства по справах – те, що вимагав щоденно Яковович і Реденс. ... У відповідності до настанов я пропустив для розгляду на трійці НКВС слідчі справи на арештованих, провина яких викликала сумнів і часто ґрунтувалася лише на власному зізнанні арештованих, хоча безглуздість їхньої “злочинної діяльності” була очевидною. ... Серед арештованих по німецьким контрреволюційним елементам були особи, на яких не було компрометуючих даних. ... Вся операція по “харбинцям” зводилася до арештів людей, які працювали та проживали в Харбіні, від яких добивалися зізнання про те, що їх завербували японці. Серед арештованих “харбинців” виявилися ледь не цілі родини. Серед “завербованих” японцями виявилися неграмотні жінки. ... Таким чином були засуджені невинні люди”¹³⁸.

Здавалося б, що у С. Реденса все складалося добре. Начальство цінувало його роботу. Свідченням був хоча б наказ М. Єжова від 25 серпня 1937 р. про нагородження 45 співробітників УНКВС по Московській області знаками почесного працівника ВЧК-ГПУ (серед них був і вищезгаданий Сорокін) – такого числа лауреатів не було у жодного УНКВС або республіканського наркомату! Самого ж Станіслава Францевича було обрано депутатом Верховної Ради СРСР першого скликання від Подольського виборчого округу.

Втім, несподівано 20 січня 1938 р. він був призначений наркомом внутрішніх справ Казахської РСР. Причини свого заслання Станіслав Францевич пояснював своєму заступнику, капітану міліції М.П. Шрейдеру тим, що коли у Москві ряд його підлеглих стали один за другим фальсифікувати ряд справ він спробував протидіяти цьому. Про це негайно стало відомо “нагорі”, і його з відома Й. Сталіна прибрали світ за очі¹³⁹.

М. Шрейдер лишив надзвичайно цікаві спомини про спільну роботу з С. Реденсом в Алма-Аті у яких, зокрема, писав: “Інтуїтивно я відчував, що сам Реденс хоча і виконував накази Сталіна та Єжова, але працює не з повною віддачею. За три з половиною місяці спільної роботи, я був присутнім майже на всіх оперативних нарадах УДБ (управління державної безпеки. – Авт.) і не раз був свідком того, як

Реденс себе вів. Він намагався ухилитися навіть від санкції на арешт тих чи інших керівних робітників, звалюючи ці обов'язки на свого заступника, майора державної безпеки П.В.Володзько. Взагалі у цей період Реденс намагався як можна менше працювати, влаштував для себе різні перевірки та інспекції... Одного разу я на власні вуха чув, як Реденс на оперативній нараді керівної наради наркомату заявив: "До мене дійшли відомості, що дехто з робітників застосовує фізичні методи під час допитів. Попереджаю, що буду віддавати під суд будь якого робітника за такі справи".

На питання одного з присутніх: "А як же бути з директивою центру, з якою ви нас ознайомили?" (*Мова йшла про директиву за підписом Сталіна, яка дозволяла застосування фізичних методів у відношенні "ворогів народу". – Авт.*) Реденс стримано відповів: "Якщо мова піде про явних шпигунів, то і тоді слід бути дуже обережним у частині застосування фізичних засобів".

Ні тоді, ні тепер я так і не знаю, для чого Реденс казав про заборону фізичних методів на допитах. Адже він не міг не знати, що як у Москві, так і тут, в Алма-Аті, його підлеглі застосовували і застосовують до биття підслідних. Але, ймовірно, на всяк випадок він публічно забороняв фізичні методи, а може бути, казав це для власного заспокоєння. Що, зрозуміло, не заважало його робітникам преспокійно продовжувати свої брудні справи"¹⁴⁰.

Існує і інша оцінка діяльності С. Реденса у Казахстані. Сучасні казахські публіцисти пишуть, що "своєю жорстокістю та цинізмом він виділявся навіть на загальному безрадісному фоні сталінських катів" та "лишив у Казахстані кривавий слід"¹⁴¹.

В Алма-Аті С. Реденс відразу став розробляти свого давнішого ворога – першого секретаря компартії Казахстану Л. Мірзояна і вже 2 квітня 1938 р. надіслав М. Єжову листа, який починався так: "Арештовані учасники право-троцькістської організації: Яхнович – колишній нарком харчової промисловості, Рафальський – колишній заступник голови Раднаркому, Верховський – колишній редактор республіканської газети, Баранов – колишній заступник голови Держплану, свідчать, що Мірзоян – секретар ЦК КП(б)К є головним керівником право-троцькістської організації в Казахстані". М. Єжов передав листа Й. Сталіну. Той його уважно перечитав, зробивши позначку на першому аркуші "важливо"¹⁴². 28 травня 1938 р. Л. Мірзояна заарештували.

У мемуарах М. Шрейдер наводить слова С. Реденса про те, що "Москва весь час тисне і тисне. І я відчуваю, що кінчиться тим, що і мене самого незабаром посадять і розстріляють"¹⁴³. Інтуїція не підвела

старого чекіста. 20 листопада 1938 р. він приїхав до Москви і відразу відправився додому, куди вже кілька разів телефонували та просили терміново прибути на Луб'янку. Звичайно життєрадісний, компанійський та веселий, Станіслав Францевич того дня був похмурым та мовчазним. Виходячи з квартири, він раптом повернувся до теці О.Є. Аллілуєвої та тихо мовив: “Бійтеся, бійтеся, бійтеся жити...” Ці слова так глибоко вразили тещу, що вона згадувала про них все життя. Додому С. Реденс вже не повернувся¹⁴⁴.

С. Реденс був заарештований на Луб'янці за ордером № 2307 від 20 листопада 1938 р., підписаному заступником наркома внутрішніх справ Л.П. Берія. Останній, судячи з всього, ініціював арешт колишнього шефа. Про це писав у листі до ЦК КППС від 19 січня 1959 р. син Сталіна - Василь: “Коли Берія заговорив з т. Сталіним про необхідність арешту Реденса (я випадково був при цій розмові) т. Сталін різко заперечив Берії і здавалося, що питання це більше не підніметься. Але, на мій подив, Берія був підтриманий Маленковим. Маленков сказав, що знає Реденса по роботі в Москві та підтримує думку Берія про арешт... Добре пам'ятаю слова т. Сталіна: “Розберіться ретельно в кадрах з товаришами у ЦК, я не вірю, що Реденс ворог”. Як провів у ЦК цей розбір Маленков я не знаю, але факт, що Реденса заарештували. Після арешту Реденса, по нашіптуванню Берія, вхід у наш дім Ганні Сергіївні був закритий, але на її прохання я просив т. Сталіна, прийняти її. Мені за це посередництво перепало і було сказано: “Я не повірив Берія, що Реденс ворог, але робітники ЦК теж саме говорять. Приймати Ганну Сергіївну я не буду, оскільки помилявся у Реденсі. Більш не проси”¹⁴⁵.

На слідстві С. Реденсу було висунуто обвинувачення в тому, що він з 1926 р. був агентом польської розвідки та займався шпигунською діяльністю на її користь, а у травня 1937 р. був завербований М. Єжовим до антирадянської шпигунсько-шкідницької змовницької організації, яка діяла у системі НКВС¹⁴⁶. За завданням керівництва антирадянської організації С. Реденс проводив ворожу роботу, спрямовану на знищення партійно-радянських кадрів, збереження контрреволюційних кадрів від викриття з метою виклику невдоволення політикою ЦК ВКП(б) та радянського уряду, проводив масові арешти ні в чому неповинних людей, з яких багато було розстріляно. Чотири з половиною місяці С. Реденс відкидав ці звинувачення¹⁴⁷.

Ламали його за допомогою свідчень колишніх підлеглих. Так, 16 лютого 1939 р. старший майор державної безпеки А.А. Арнольдов, який працював з Реденсом ще в Одесі та Сімферополі, а у 1933 –

1936 рр. – очолював особливий відділ УНКВС Московської області, написав у заяві на ім'я наркома внутрішніх справ Л.П. Берії, що “вважає своїм обов'язком зупинитися на своєму колишньому керівнику С.Ф. Реденсі, пасивна діяльність якого сприяла існуючій в Московському Управлінні НКВС змовницькій організації проводити свою підривно діяльність”. А. Арнольдов наводив кілька прикладів, коли Станіслав Францевич ніби то не давав ходу його розробкам “обкладаючи при цьому, як водиться, брутальною лайкою” та називаючи “ідіотом і деградуючою особою”. Закінчувалася ця заява патетично: “Мені важко писати про Реденса, я його любив двадцять років. Він про це знав, і якщо я став на шлях давання правдивих свідчень, я вважаю своїм моральним обов'язком перед смертю написати все, що відомо мені про Реденса, та до домовини не унести цієї правди, яку повинен знати ЦК ВКП(б)”¹⁴⁸.

Про моральність А. Арнольдова слід сказати особливо. Влітку 1937 р. за його доносом був заарештований його кузен – заступник начальника УНКВС по Далекосхідному краю, комісар державної безпеки 3-го рангу С.І. Западний¹⁴⁹. Втім, така нещадність до ворогів народу не врятувала А.Арнольдова – взяли його 19 серпня 1937 р. – через одинадцять днів після арешту брата. Той факт, що його лишали живим протягом такого тривалого часу свідчить про одне з двох: або А. Арнольдов тривалий час не зізнавався, або його тримали “про запас”, як людину, здатну дати компромат проти будь-кого.

Як би там, не було, але 20 лютого 1939 р. С. Реденсу була дана очна ставка з С. Косіором та з А. Арнольдовим. С. Косіор заявив, що з С. Реденсом він вів контрреволюційні розмови з яких зрозумів, що С. Реденс підтримує тісні зв'язки з поляками. А. Арнольдов звинувачував С. Реденса у тому, що він гальмував розгортання справ на змовників. Показання С. Косіора та А. Арнольдова С. Реденс заперечував і винуватим себе не визнавав.

Після відповідної обробки 10 квітня 1939 р. С. Реденс все ж написав власноручні зізнання, у яких написав, що від С. Косіора знав, що з 1931 р. той був польським шпигуном. За завданням першого секретаря ЦК КП(б)У він розвалив в Україні чекістську роботу та за його пропозицією був переведений повпредом ОГПУ у Московську область¹⁵⁰. С. Реденс також показав, що у 1931 р. з переведенням на Україну він встановив контрреволюційний зв'язок з С. Косіором, під керівництвом якого проводив антирадянську діяльність спрямовану на гальмування роботи по боротьбі з ворожими елементами та збереження чужих людей, а також звільнення з-під варті ворогів радянської влади¹⁵¹.

Невдовзі Станіслав Францевич визнав себе винним і у шпигунстві на користь Польщі. У цій справі він був зв'язаний із колишнім начальником особливого відділу ОГПУ СРСР поляком Я.К.Ольським і, між іншим, показав: “У 1931 р. при проведенні слідства по справам “Весна” і “Промпартія” Ольський разом із Євдокимовим (*начальник Секретно-оперативного управління ОГПУ СРСР. – Авт.*), Мессінгом (*заступник голови ОГПУ СРСР. – Авт.*) і Воронцовим (*начальник Головного управління прикордонної охорони та військ ОГПУ СРСР. – Авт.*) стали вимагати від арештованих відмови від своїх свідчень і деяких з них били. Так, Євдокимов бив ватажка терористичної групи “Промпартії” Предтеченського і вимагав у нього відмови від своїх свідчень по терору. Від групи військових змовників вимагав відмови від свідчень стосовно Тухачевського. Теж саме вони робили і по ряду інших справ. Я тоді говорив Ольському, що таке відверте виконання ним завдань польської розвідки погубить всіх нас – польських шпигунів. Так і сталося. ЦК ВКП(б) дізнався про підозрілий характер слідства у справі “Весна” і “Промпартія”, зняло з роботи в ОГПУ Ольського, Мессінга та Воронцова і відрядило їх на господарську роботу, там вони продовжували вести велику шпигунську та шкідницьку роботу”¹⁵².

Далі С. Реденс показав, що до змови колишнього наркома внутрішніх справ СРСР Г.Г. Ягоди він відношення не мав, оскільки був до нього вороже налаштований. По антирадянській роботі мав зв'язок з М. Єжовим, допомагав йому та М. Фриновському зберігати кадри Г. Ягоди в НКВС. Зізнався він також у тому, що проводив масові арешти невинних радянських громадян і зберігав від розгрому “право-троцькістське підпілля”. За його словами серед 36000 заарештованих по Московській області було багато невинних. За час роботи С. Реденса у Казахстані було заарештовано та засуджено без достатніх підстав близько 4000 чоловік¹⁵³.

29 липня 1939 р. помічник начальника слідчої частини НКВС СРСР, капітан державної безпеки Нікітін та старший слідчий слідчої частини Головного економічного управління НКВС СРСР, старший лейтенант державної безпеки А.О. Есаулов провели очну ставку між Єжовим та Реденсом. Наведемо уривок з неї:

“Питання Реденсу: Ви особисто проводили вербування змовників і кого ви завербували?

Відповідь: Ні, я особисто вербування змовників не проводив, оскільки це було мені заборонено Єжовим, який мені сказав, що вербування буде проводитися їм особисто та дуже тонко і непомітно, що він буде від мене брати людей на висування та вербувати їх. Таким

чином, із УНКВС Московської області були висунені Єжовим, окрім мене, на керівну роботу на периферію Радзивилівський, Симановський, Лебедєв, Наседкін, Карнаух, Михайлов і багато інших. Всього до 100 чоловік. З кожним із тих, кого висували, Єжов бесідував особисто. Всі вони стали звеличувати Єжова та клялися у вірності та відданості йому. Я і вважаю, що багато з них були Єжовим завербовані до антирадянської змовницької організації у НКВС.

Питання Реденсу: Чи відомо вам, кого саме з цих осіб завербував у змову Єжов?

Відповідь: Єжов мені не казав кого саме з цих осіб він завербував, але зі слів Єжова мені відомий ряд учасників змови.

Питання Реденсу: Назвіть цих змовників?

Відповідь: Зі слів Єжова я знав, що йому велику допомогу у змові оказує Євдокимов, який організує козацтво на Дону, Кубані та Тереку. Про Євдокимова Єжов казав як про дуже вольову людину, великого організатора і жалкував, що він не працює в органах НКВС, оскільки у ЦК ВКП(б) не погоджуються на це. За словами Єжова, Євдокимов на Північному Кавказі створив такі віддані кадри, які до цих пір відносяться до нього з повагою та в усьому його слухають. Єжов мені казав, що добирає у апарат НКВС особисто відданих йому осіб і, зокрема, з кадрів Євдокимова. Я у своїх показаннях вже казав, що такі люди як Фриновський, Рижов, Бельський, Жуковський, Литвин, Ніколаєв, Курський, Цесарський, Шапіро, Дагін і ряд других робітників центрального апарату НКВС віддані йому особисто. Єжов казав, що він центральний апарат укомплектував і на нього сподівається цілком. Зі слів Єжова я знав, що він сам добирав особистий склад органів НКВС і на периферії, де були ним розставлено багато людей, які довго працювали з Євдокимовим.

Питання Єжову: Підтверджуєте це?

Відповідь: Підтверджую.

Заява Реденса: Дозвольте мені викласти мою практичну антирадянську роботу в НКВС?

Питання Реденсу: Про це ви будите допитані додатково. Продовжуйте показання про те, як ви готували переворот в країні.

Відповідь: Питанню підготовки перевороту у мене з Єжовим був присвячений ряд бесід. Під час їх я узнав, що Єжов дуже стурбований труднощами, що виникли при проведенні підготовки перевороту.

Питання Реденсу: Якими?

Відповідь: Єжов мені казав: “Якщо за периферію я більш менш спокійний, то тут, у центрі, здійснити переворот буде важко. Потрібно

все добре підготувати, аби не провалитися, адже голову втратити легко, щось зробиш недбало і все пропало. У мене є досвід провалу інших. Я врахував їхні помилки і гадаю добре справу довести до кінця. Поспішати не буду, але і тягнути не можна, оскільки дехто наполягає на прискоренні перевороту”.

Питання Реденсу: Хто саме наполягав на прискоренні перевороту?

Відповідь: Єшов мені не сказав, але зрозуміло, що справа йде про його “господарях” – керівниках іноземних розвідок.”¹⁵⁴

Військова колегія Верховного суду СРСР 21 січня 1940 р. розглядала справу по обвинуваченню С.Ф.Реденса у злочинах, передбачених статтями 58-1 “а”, 58 – 8 і 58 – 11 Карного кодексу РРФСР. У судовому засіданні Станіслав Францевич заявив, що винним себе визнає повністю та всі свої свідчення, дані на попередньому слідстві, підтверджує. В останньому слові Реденс заявив: “Можу сказати одне, що Ваш вирок буде тим, що я заслужив. Якщо можливо, то збережіть життя, але у всякому випадку всякий вирок я прийму як належне. Я бажаю процвітання Радянській владі. Прошу лише потурбуватися про моїх двох дітей”¹⁵⁵.

Суд засудив С. Реденса на смерть. Вирок було виконано 12 лютого 1940 р. у Москві. Не пощадив Й.В.Сталін і своєї невістки. У 1948 р. Г.С.Аллілуєва була заарештована “за образу Радянської влади” та отримала 8 років суворого режиму. До самої смерті свого зятя вона просиділа в одиночній камері та була звільнена за особистим наказом Л. Берія.

Визначенням Військової колегії Верховного суду СРСР від 16 листопада 1961 р. С. Реденс був реабілітований¹⁵⁶. На перше клопотання родичів, датоване 1956 р. прокуратура відповіла відмовою. Реабілітація ж відбулася після прямого втручання М.С.Хрущова. Військовий прокурор Б.В. Вікторов, який проводив реабілітацію, згодом каявся знайомим: “Взяв гріх на душу – Реденса реабілітував”...

Примітки

¹ Аллілуєв В. Аллілуєвы – Сталин: хроника одной семьи. – М., 2002. – С. 9 – 10.

² Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедія. – К., 1987. – С. 480.

³ Петров Н.В., Скоркин К.В. Кто руководил НКВД 1934-1941: Справочник. – М. 1999. – С. 358.

⁴ Кулеш А.Р., Пименов Л.В., Валаханович И.А. Руководители органов государственной безопасности Беларуси: Краткий биографический справочник. – Минск, 1997. – С. 18.

- ⁵ Филимонов С.Б. Тайны судебно-следственных дел. Документальные очерки о жертвах политических репрессий в Крыму. – Симферополь, 2000. – С. 27.
- ⁶ Рабочая Москва. – 1937. – 26 ноября.
- ⁷ Из истории Всероссийской Чрезвычайной комиссии. 1917 – 1921 гг. Сборник документов. – М., 1958. – С.241.
- ⁸ Аллилуев В. Аллилуевы – Сталин: хроника одной семьи. – С. 214, 10.
- ⁹ Петров Н.В., Скоркин К.В. Кто руководил НКВД – С. 358.
- ¹⁰ Шаповал Ю.І., Золотарьов В.А. Всеволод Балицкий. Особа, час, оточення. – К., 2002. – С. 21-22.
- ¹¹ Известия Одесского губревкома. – 1920 – 9 березня. – С. 2
- ¹² Отчет Центрального Управления Чрезвычайных Комиссий при Совнарком Украины за 1920 год. К 5-му Всеукраинскому съезду советов. – Харьков, 1921. – С. 6.
- ¹³ Зинько Ф.З. Кое-что из истории Одесской ЧК. – Одесса, 1998. – С. 14.
- ¹⁴ Там само. – С. 21.
- ¹⁵ Там само. – С. 15 – 16.
- ¹⁶ Маймескулов Л.Н., Рогожин А.И., Сташис В.В. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918 – 1922). – Харків, 1990. – С 247.
- ¹⁷ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. – Львів, 1990. – С. 161.
- ¹⁸ Отчет Центрального Управления Чрезвычайных Комиссий . – С. 13 – 14.
- ¹⁹ Там само. – С. 16.
- ²⁰ Литературное наследство. В.И.Ленин и А.В.Луначарский. Переписка, доклады, документы. – Т.80. – М.,1971. – С. 459 - 464.
- ²¹ Куварзин А.И. Дорогами нескончаемых битв. – К., 1982. - С. 28.
- ²² Аллилуев В. Аллилуевы – Сталин: хроника одной семьи. – С. 80 - 81.
- ²³ Отчет Центрального Управления Чрезвычайных Комиссий . – С. 7.
- ²⁴ Бабель Исаак. Конармия: Новеллы. – Алма-Ата, 1989. – С. 171 – 172.
- ²⁵ Мельгунов М.П. Красный террор в России. – М., 1990. – С. 62.
- ²⁶ Известия (Одесса). – 1927. – 20 июля.
- ²⁷ Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. Р 203. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 120.
- ²⁸ ДАХО. – Ф. Р-203. – Оп. 1. – Спр. 290. – Арк. 8 – 8 зв.
- ²⁹ ДАХО. – Ф. Р-203. – Оп. 1. – Спр. 290. – Арк. 8 – 9 зв.
- ³⁰ ДАХО. – Ф. Р-203. – Оп. 1. – Спр. 290. – Арк. 13 – 14.
- ³¹ ДАХО. - Ф. Р203. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 120.
- ³² ДАХО. - Ф. Р 203. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 106.
- ³³ ДАХО. - Ф. Р 203. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 168.
- ³⁴ ДАХО. - Ф. Р 203. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 153.
- ³⁵ ДАХО. - Ф. Р 203. – Оп. 1. – Спр. 91. – Арк. 22.
- ³⁶ Аллилуев В. Аллилуевы – Сталин: хроника одной семьи. – С. 11.
- ³⁷ Часовые социализма // Известия. – 1935. – 27 ноября.
- ³⁸ ГДА СБ України, Вінниця. - Спр. 98. - Т.1. - Арк.40.
- ³⁹ Шмелёв И.С. Душа Родины. – Париж.,1967. – С. 188.
- ⁴⁰ Бикова Т. Масовий терор у період утвердження Радянської влади в Криму (1918 – 1921 рр.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД. – 2001. - № 2. – С. 457.

- ⁴¹ Аллилуев В. Аллилуевы – Сталин: хроника одной семьи. – С. 82 – 84.
- ⁴² Кокурин А., Петров Н. ВЧК (1917 – 1922) // Свободная мысль. – 1998. - № 6. – С. 113.
- ⁴³ Лубянка: органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МВД-КГБ. 1917 – 1991. Справочник. – М., 2003. – С. 395, 409, 410, 421, 422, 435.
- ⁴⁴ Филимонов С.Б. Тайны судебно-следственных дел. – С. 15 – 26.
- ⁴⁵ Голиков Д.Л. Крушение антисоветского подполья в СССР. – Кн. 2. – М., 1978. - С. 332.
- ⁴⁶ Мозохин О., Гладков Т. Менжинский. Интеллигент с Лубянки. – М., 2005. – С. 364, 367, 370.
- ⁴⁷ Рабочая Москва. – 1937. – 26 ноября.
- ⁴⁸ Тишков А. Дзержинский. – М., 1976. – С. 377.
- ⁴⁹ Російський державний архів соціально-політичної історії (далі – РДАСП). – Ф.17. – Оп. 9. – Спр. 1935. – Арк. 196.
- ⁵⁰ Лубянка: органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МВД-КГБ. 1917 – 1991. – С. 42.
- ⁵¹ Аллилуев В. Аллилуевы – Сталин: хроника одной семьи. – С. 91 – 95.
- ⁵² Система исправительно-трудовых лагерей в СССР, 1923 – 1960. Справочник. – М., 1998. – С. 497 – 498.
- ⁵³ Ільєнко І.О. У жорнах репресій. Оповіді про українських письменників. За архівами ДПУ-НКВС. – К., 1995. – С. 182.
- ⁵⁴ Соколов Б.В. Наркомы страха. Ягода. Ежов. Берия. Абакумов. – М., 2001. – С. 169.
- ⁵⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД. Январь 1922 – декабрь 1936. – М. 2003. – 229 – 230.
- ⁵⁶ Щит – надежный, меч – острый. Чекисты Грузии на страже завоеваний Великого Октября. – Тбилиси, 1985. – С. 89 - 91.
- ⁵⁷ Щит – надежный, меч – острый.... – С. 89 - 91.
- ⁵⁸ Сысоев Н.Г. Жандармы и чекисты. От Бенкендорфа до Ягоды. – М., 2002. – С. 113.
- ⁵⁹ Соколов Б.В. Наркомы страха.... – С. 180 – 182.
- ⁶⁰ Щит – надежный, меч – острый.... – С. 91.
- ⁶¹ Мозохин О., Гладков Т. Менжинский. Интеллигент с Лубянки. – С. 403.
- ⁶² Щит – надежный, меч – острый... – С. 89.
- ⁶³ Сувилов П. Письмо Лаврентия Берия – Серго Орджоникидзе // Спецслужбы и человеческие судьбы. – М., 2000 – С. 108.
- ⁶⁴ Там само. – С. 109.
- ⁶⁵ Там само. – С. 110 - 111.
- ⁶⁶ Хрущев Н.С. Воспоминания. – М., 1997. – С. 258.
- ⁶⁷ Аллилуев В. Аллилуевы – Сталин: хроника одной семьи... – С. 170.
- ⁶⁸ Кулеш А.Р., Пименов Л.В., Валаханович И.А. Руководители органов государственной безопасности Беларуси. – С. 18.
- ⁶⁹ Петров Н.В., Скоркин К.В. Кто руководил НКВД 1934-1941. – С. 358.
- ⁷⁰ Посе В. Выстрел в будущее // Нёман. – 1989. - № 7.
- ⁷¹ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... – С. 275.
- ⁷² Награды правительства УССР работникам ГПУ // Пролетарий. – 1927. – 28 декабря.

- ⁷³ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 6. – Спр. 205. – Арк. 146.
- ⁷⁴ ДА УВС ХО. – Колекція документів. – Наказ ОДПУ СРСР № 487 від 28.08.1931.
- ⁷⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД.... – С. 276.
- ⁷⁶ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 147.
- ⁷⁷ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 76.
- ⁷⁸ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 16.
- ⁷⁹ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 235. – Арк. 115.
- ⁸⁰ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 17.
- ⁸¹ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 173.
- ⁸² ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 237. – Арк. 197.
- ⁸³ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 129.
- ⁸⁴ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 237. – Арк. 82.
- ⁸⁵ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 78.
- ⁸⁶ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 1. – Спр. 237. – Арк. 197.
- ⁸⁷ РДАСП. - Реєстраційний бланк № 1646698.
- ⁸⁸ ГДА СБ України, Харків. – Спр. 957771.– Арк. 18.
- ⁸⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 535. – Арк. 109.
- ⁹⁰ Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Михайло Грушевський: Справа “УНЦ” і останні роки (1931 – 1934) – С. 198 – 225.
- ⁹¹ Там само. – С. 228 – 232.
- ⁹² ЦДАГО України.. – Ф.1. – Оп. 6. – Спр. 206. – Арк. 113.
- ⁹³ ГДА СБ України, Харків. – Спр. 9880. – Арк. 38.
- ⁹⁴ Золотарьов В.А. ЧК-ДПУ-НКВС на Харківщині: люди та долі. 1919 – 1941. – Х., 2003. – С. 252.
- ⁹⁵ ГДА СБ України. – Спр. 4476. – Арк. 99 – 100.
- ⁹⁶ ГДА СБ України. – Спр. 1385. – Арк. 13.
- ⁹⁷ ГДА СБ України, Харків. – Спр. 8239. – Арк. 44.
- ⁹⁸ Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Кер.кол.упоряд. Р.Я.Піріг. – К, 1990. – С. 147.
- ⁹⁹ Голод 1932-1933 років на Україні. – С. 223.
- ¹⁰⁰ Нікольський В. Репресивна діяльність органів ГПУ під час голодомору в УСРР (1932 – 1933 рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2001. - № 2. – С. 482.
- ¹⁰¹ За сценарієм ДПУ (Кримінальна справа “Українська революційно-демократична спілка”). Документи та матеріали. Упорядник Т.Ф. Григор’єва. – К., 2004. – С. 307 – 358.
- ¹⁰² ГДА СБ України. – Спр. 1385. – Арк. 13.
- ¹⁰³ ГДА СБ України. – Спр. 4476. – Арк. 99 – 100.
- ¹⁰⁴ Сталин и Каганович. Переписка. 1931 – 1932. – М.: РОССПЭН, 2001. - С. 273 – 274.
- ¹⁰⁵ Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії 20-х – початку 50-х років на Полтавщині // Реабілітовані історією. – Київ-Полтава, 1992. – С. 15.
- ¹⁰⁶ Голод 1932-1933 років на Україні... - С.260-261.
- ¹⁰⁷ Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії ... С. 15.

- ¹⁰⁸ Васильев В. Ціна голодного хліба. Політика керівництва СРСР і УСРР в 1932-1933 рр. // Командири великого голоду. Поїздки В. Молотова і Л.Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. – К., 2001. – С. 38.
- ¹⁰⁹ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД. Январь 1922 – декабрь 1936. – М., 2003. – С. 340.
- ¹¹⁰ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.535. – Арк.109.
- ¹¹¹ ДА УВС ХО. – Ф.48. – Оп.1. – Спр.1. – Т. 3. – Арк.3.
- ¹¹² Голод 1932-1933 років на Україні..... – С. 283.
- ¹¹³ Васильев В. Ціна голодного хліба..... – С. 54 – 55.
- ¹¹⁴ Голод 1932-1933 років на Україні... – С. 300.
- ¹¹⁵ Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії... – С. 15.
- ¹¹⁶ Мозохин О., Гладков Т. Менжинский. Интеллигент с Лубянки... – С. 418 – 419.
- ¹¹⁷ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 44539 ФП. – Арк. 23.
- ¹¹⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 281. – Арк. 194.
- ¹¹⁹ Лубянка: органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МВД-КГБ. 1917 – 1991... – С. 58.
- ¹²⁰ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... – С. 512.
- ¹²¹ Мозохин О. ВЧК-ОГПУ. Карающий меч диктатуры пролетариата. – М., 2004. – С. 340.
- ¹²² Хрущев Н.С. Воспоминания. – М., 1997. – С. 26.
- ¹²³ Аллилуева С.И. Двадцать писем к другу. – М., 1989.
- ¹²⁴ Хрущев Н.С. Воспоминания. – М., 1997. – С. 26 – 27.
- ¹²⁵ Массовые репрессии оправданы быть не могут // Источник. – 1995. - № 1. – С. 126.
- ¹²⁶ Кулеш А.Р., Пименов Л.В., Валаханович И.А. Руководители органов государственной безопасности Беларуси. – С. 19.
- ¹²⁷ Тумшис М. ВЧК. Война кланов. – М., 2004. – С. 391.
- ¹²⁸ Реабилитация: полит.процессы 30-50-х годов. – М., 1991. - С. 178 – 179.
- ¹²⁹ Ильинский М.М. Нарком Ягода. – М., 2002. – С. 142.
- ¹³⁰ Реабилитация: полит.процессы 30-50-х годов. – С. 307.
- ¹³¹ О награждении т.т. Реденса С.Ф., Радзивиловского А.П., Якубовича Г.М., Лебедева С.И. и др. Постановление ЦИК ССР // Правда. – 1937. – 12 июля.
- ¹³² ДА ФСБ РФ. – Спр. 14740. – Т. 1. – Арк. 50.
- ¹³³ Шрейдер М.П. НКВД изнутри. Записки чекиста. – М., 1995. – С. 54.
- ¹³⁴ Последнее слово Николая Ежова // Московские новости. – 1994. – 30 января – 6 февраля.
- ¹³⁵ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. – М.: МФД, 2004. – С. 276 – 279.
- ¹³⁶ Бутовский полигон. 1937 – 1938 гг. Книга памяти жертв политических репрессий. – М., 1997. – С. 24.
- ¹³⁷ Наше минуле. – 1993. - № 1. – С. 40 - 41.
- ¹³⁸ Бутовский полигон. 1937-1938. Выпуск 4. – М., 2000 г. – С. 351.
- ¹³⁹ Шрейдер М.П. НКВД изнутри... – С. 113.
- ¹⁴⁰ Там само. – С. 101 – 102.
- ¹⁴¹ Аксельрод Г. Двое из НКВД. К истории сталинского террора в Казахстане // Простор. – 1995. - № 4-5. – С. 108.

- ¹⁴² Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. – М., 2004. – С. 513 – 514.
- ¹⁴³ Шрейдер М.П. НКВД изнутри... – С. 112.
- ¹⁴⁴ Аллилуев В. Аллилуевы – Сталин: хроника одной семьи. – С. 97.
- ¹⁴⁵ Жуковский В.С. Лубянская империя НКВД. 1937 – 1939. – М., 2001. – С. 220 – 221.
- ¹⁴⁶ Жуковский В.С. Лубянская империя НКВД... – С. 218.
- ¹⁴⁷ Наше минуле. – 1993. - № 1. – С. 39.
- ¹⁴⁸ Ксерокопія рукописної заяви А.А.Арнольдова від 16.02.1939 р. надана автору В.В. Парфьоненком (Ставрополь). – Арк. 1 -14.
- ¹⁴⁹ Николаев С. Выстрелы в спину // Дальний Восток. – 1991. - № 2. – С. 140-141.
- ¹⁵⁰ Наше минуле. – 1993. - № 1. – С. 39.
- ¹⁵¹ Жуковский В.С. Лубянская империя НКВД... – С. 218.
- ¹⁵² Золотарьов В.А. ЧК-ДПУ-НКВС на Харківщині: люди та долі. 1919 – 1941. – Харків, 2003. – С. 47.
- ¹⁵³ Наше минуле. – 1993. - № 1. – С. 39 – 40.
- ¹⁵⁴ Золотарьов В.А. ЧК-ДПУ-НКВС на Харківщині: люди та долі. 1919 – 1941. – Харків, 2003. – С. 47 – 49.
- ¹⁵⁵ Наше минуле. – 1993. - № 1. – С. 40.
- ¹⁵⁶ Кулеш А.Р., Пименов Л.В., Валаханович И.А. Руководители органов государственной безопасности Беларуси. – С. 19.